

SOK

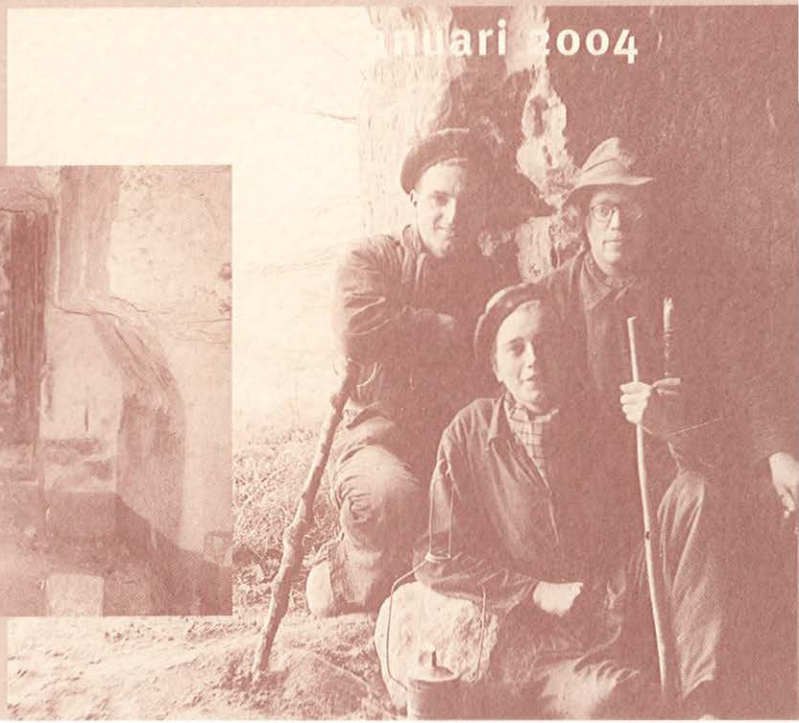
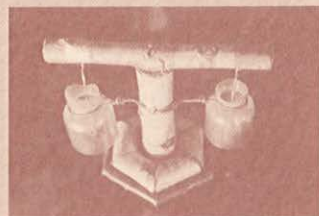
EEN UITGAVE VAN

Studiegroep Onderaardse Kalksteengroeven

Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

mededelingen 39

januari 2004

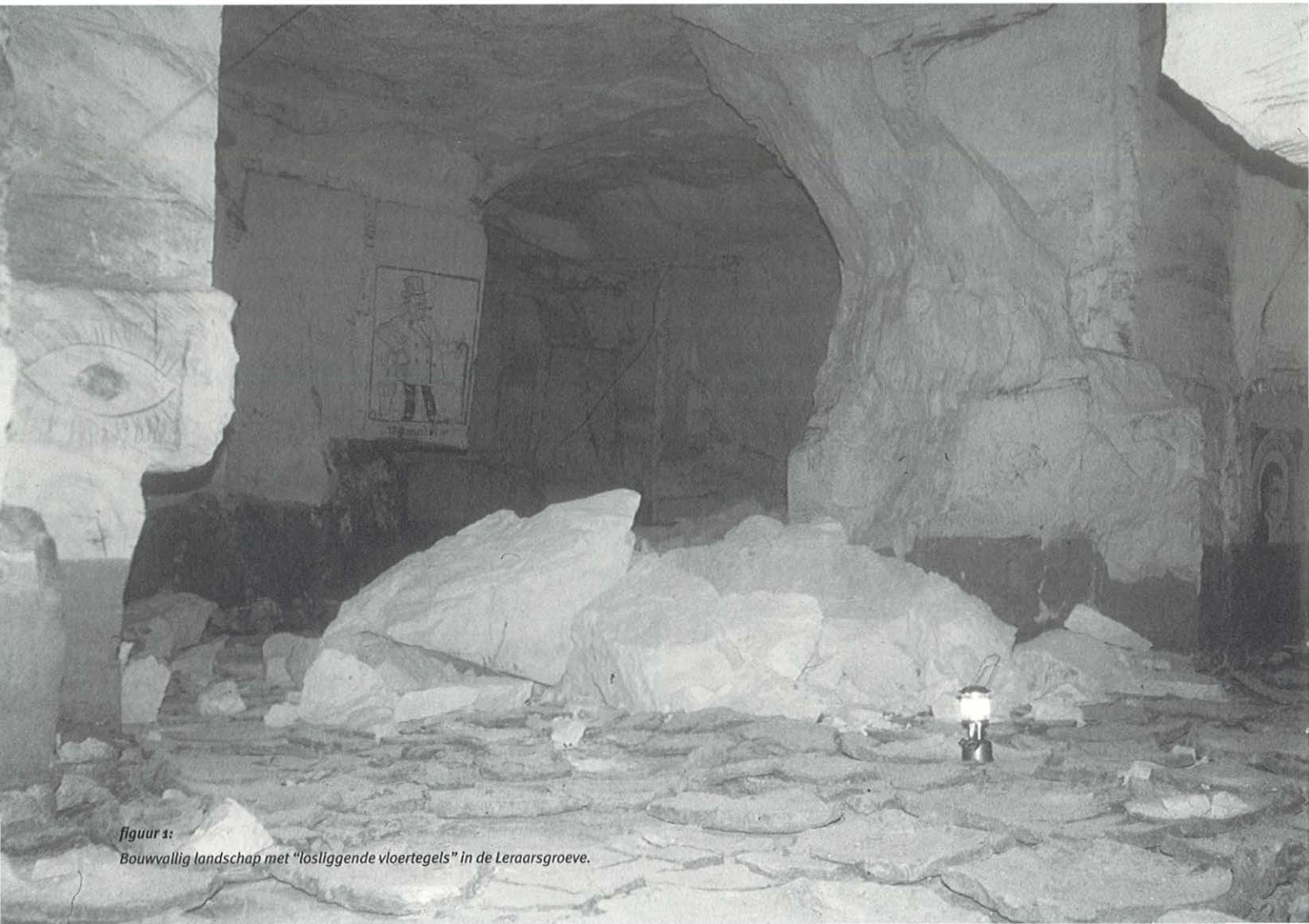

Hoe een ondergrondse sierkapel een echte schuilkerk werd

De kapellen van de onderaardse kalksteengroeven
van Zuid-Limburg

Deel V: De kapel van de Leraarsgroeve

3	INLEIDING
3	DE KAPEL VAN LERAARSGROEVE
4	DE OORSPRONG VAN DE KAPEL
5	EEN RONDLEIDING IN DE KAPEL
19	JOOP GEIJSSENS VERBLIJF IN HET DORP MERGEL
20	JOOP GEIJSSEN, HISTORISCHE BRON
21	JOOP GEIJSSEN, HET FENOMEEN
22	JOOP GEIJSSEN, DE ONDERDUIKER
27	DE ONDERGRONDSE WERKELIJKHEID
37	DE KERK VAN HET DORP MERGEL

figuur 1:

Bouwvallig landschap met "losliggende vloertegels" in de Leraarsgroeve.

Hoe een ondergrondse sierkapel een echte schuilkerk werd

De kapellen van de onderaardse kalksteen-
groeven van Zuid-Limburg

Deel V: De kapel van de Leraarsgroeve

*Fons Leunissen
Wijnbesstraat 105
6543 TL Nijmegen*

INLEIDING

Dit artikel bestaat uit twee delen: het eerste deel beschrijft de ontstaansgeschiedenis en de vormgeving van de kapel van de Leraarsgroeve en het tweede deel vertelt over de belevenissen van Joop Geijzen en enkele andere jeugdige onderduikers, die van 5-7-1943 tot 18-5-1944 in de groeve verbleven. Ze leefden er als echte kluzenaars en het regelmatig gaan bidden in de kapel structureerde hun dagindeling en hielp hen door inzinkingen heen. Voor het tweede deel van dit artikel heb ik gebruik gemaakt van reeds gepubliceerde fragmenten uit Joop Geijzens dagboeken, maar ook van zeer veel ongepubliceerd materiaal uit zijn manuscripten en van wat hij mij tijdens interviews vertelde. Zo ontstond een spannend en ontroerend verhaal dat getuigt van “ondergrondse devotie” tijdens de Tweede Wereldoorlog en dat ook een beeld geeft hoe Joannis Schepers, Max de la Croix en Servaes Widdershoven, de eedweigeraars uit de Franse Tijd, in hun ondergrondse schuilplaatsen geleefd moeten hebben. De omstandigheden waren in de loop van de geschiedenis weliswaar bovengronds veranderd, maar in de duistere krochten der mergelgroeven was dat nog maar nauwelijks doorgedrongen.....

3

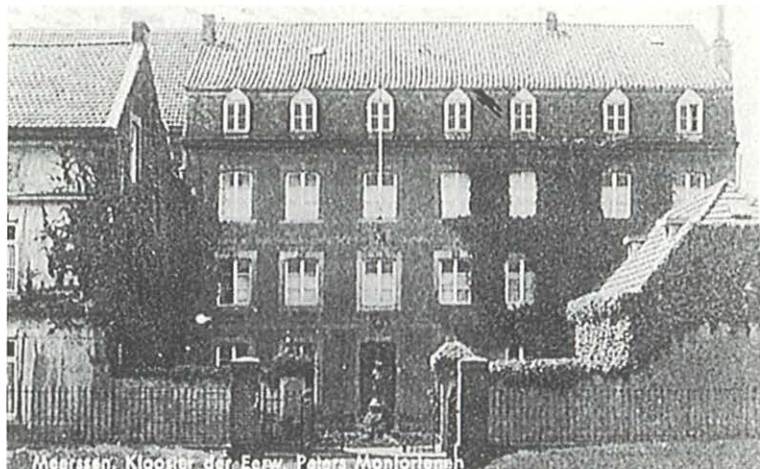
DE KAPEL VAN LERAARSGROEVE

Uit diverse opschriften op de wanden blijkt dat een groot deel van de Leraarsgroeve al in de eerste decennia van de zeventiende eeuw bestond. De achterzijde van de het gangenstelsel werd na de Tweede Wereldoorlog aangetast door afgravingen vanuit de dagbouwgroeve Curfs, waarna de aangesneden gan-

gen werden dichtgeschoven met aarde. Verder zijn er in 1959 aan die kant van het stelsel ook nog eens een groot aantal gangen volledig ontoegankelijk geworden door instortingen, onder andere veroorzaakt door het gebruik van zware explosieven in de dagbouwgroeve. Het resterende begaanbare stuk is nog maar ongeveer een vierde van het oorspronkelijke stelsel en is op veel plaatsen gevaarlijk instabiel. Op sommige plaatsen zijn er grote scheuren in het plafond, waar in 1953, na een periode van zeer zware regenval, de leem van de bovengrond naar binnen spoelde. Daardoor werd de bodem van een groot aantal gangen met een dik pakket modder bedekt. De modder droogde op, liet op veel plaatsen los van het onderliggende mergelstof, trok krom, barstte, en vormde zo een grillige vloerbedekking van losliggende leemtegels die onder je voeten wiebelen als je er overheen loopt. De onstabiele vloerplaten hebben, tezamen met de loshangende wanden en plafonds, een verontrustend effect, waardoor men geneigd is om uiterst voorzichtig te gaan lopen.

De Leraarsgroeve ontleent haar naam aan het *Leraarsbos*, een verbastering van *Leradts Bosch*, genoemd naar jonker Dirk van Leradt, die in 1517 de eigenaar werd van het bosgebied tussen Meerssen en Geulhem. In het verleden werd de groeve door de mensen in de regio meestal de *Dölkesberg* genoemd. “Dölke” is Limburgs voor “kauw”, een klein soort kraai die als huisdier werd gehouden en die, net als een papegaai, kan leren praten. Ook werd de groeve wel naar een vroegere eigenaar genoemd: de *Beckersgroeve*. Verder gebruikte men na de Tweede Wereldoorlog soms de benaming *Pilotengrot*, omdat men in de onjuiste veronderstelling verkeerde dat er geallieerde piloten zouden zijn ondergedoken geweest in het gangenstelsel. Ten

slotte werd in de eerste decennia van de vorige eeuw ook wel eens de naam *Patersberg* gebruikt en hiermee zijn we dan al meteen op het spoor gekomen van de makers van de kapel die in dit artikel besproken zal worden...

figuur 2:

Het klooster van de montfortanen in de Bunderstraat te Meerssen (1930).

DE OORSPRONG VAN DE KAPEL

Tot de jaren zeventig van de twintigste eeuw was er in de Bunderstraat te Meerssen een *noviciaat* van de paters montfortanen gevestigd. De afgestudeerden van het kleinseminarie van Schimmert waren verplicht om één jaar als *novice* in dit klooster

te verblijven, voordat ze mochten doorstromen naar het grootseminarie. In dat jaar moesten ze zich voorbereiden op hun verdere studie en zich nog eens ernstig bezinnen op hun keuze om priester te worden. Natuurlijk was er ook tijd voor recreatie en als het goed weer was, gingen de seminaristen wandelen op de oevers van de snelstromende Geul of in de hellingbossen langs de heuvels. Als het weer niet geschikt was om te wandelen, trokken ze de Leraarsgroeve in en tekenden daar met houtskool allerlei, voornamelijk religieuze, voorstellingen op de mergelwanden. Dit begon al kort na de oprichting van het noviciaat in 1903 en zette zich tientallen jaren voort, zodat de groeve op den duur opgesierd werd met een groot aantal fraaie werkstukken. De meeste hiervan zijn helaas verdwenen door de instortingen, maar oude foto's getuigen nog van de hoge kwaliteit van de tekeningen die de novicen maakten. Ik vond in het tehuis van de montfortanen te Houthem een hoogbejaarde pater die nog in 1938 in de groeve had meegewerkt aan een serie tekeningen, gebaseerd op de Disneyfilm *Sneeuwwitje*. Hij kon me slechts mededelen dat de kapel toen al lang bestond en dat er bij zijn weten nooit missen waren gelezen.

EEN RONDLEIDING IN DE KAPEL

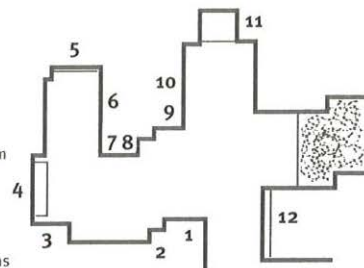
Als je vanaf de ingang van de Leraarsgroeve links aanhoudt, zie je naarmate je verder in het gangenstelsel doordringt, steeds meer tekeningen met religieuze thema's. Je wordt door dat spoor naar een smal gangetje geleid en staat al voor je het weet in de kapel. Het duurt een ogenblik voordat je snapt hoe deze ruimte in elkaar zit, omdat de plattegrond nogal onregelmatig is en er overal brokstukken van een beeld rondslingeren. In feite is

figuur 3:

Situatieschets Kapel Leraarsgroeve

LEGENDA

1. Transfiguratie
2. Monument 1914
3. Graf Cecilia
4. Altaar
5. Kruisafname
6. Pinksteren
7. Pauselijk embleem
8. De Montfort
9. Annunciatie
10. Kersttafereel
11. Hemel
12. Monument Beysens

de kapel een grillig gevormde doodlopende gang met aan de rechterkant twee korte zijgangetjes. De wanden van de kapel zijn bijna geheel gevuld met houtskooltekeningen, waarvan een deel helaas nog tamelijk recent ten prooi viel aan vandalisme. Blijkens de talloze aluminium bakjes van theelichtjes en de lege blikjes en flessen, werden er hier regelmatig feestjes gehouden. Uit de opschriften die de feestvierders achterlieten, is af te leiden dat het steeds ongeveer hetzelfde kliekje is dat tussen 1994 en 2002 de kapel bezocht. Vele malen treffen we de namen *Joris, Nancy, Denise, Kevin, Ricardo, en Marco* aan, in hoekige koeienletters door de tekeningen gekrast. Gelukkig zijn nog niet alle tekeningen verknoeid en ik nodig de lezer nu dan ook uit om met mij een ronde langs deze bezienswaardigheden te maken. (Ik raad de lezer hierbij aan om deze rondleiding ook op het bijgevoegde kaartje te volgen, zodat de beschreven elementen makkelijker in een totaalbeeld van de kapel kunnen worden ingepast.)

figuur 4:
Overzicht kapel, richting altaar.

6

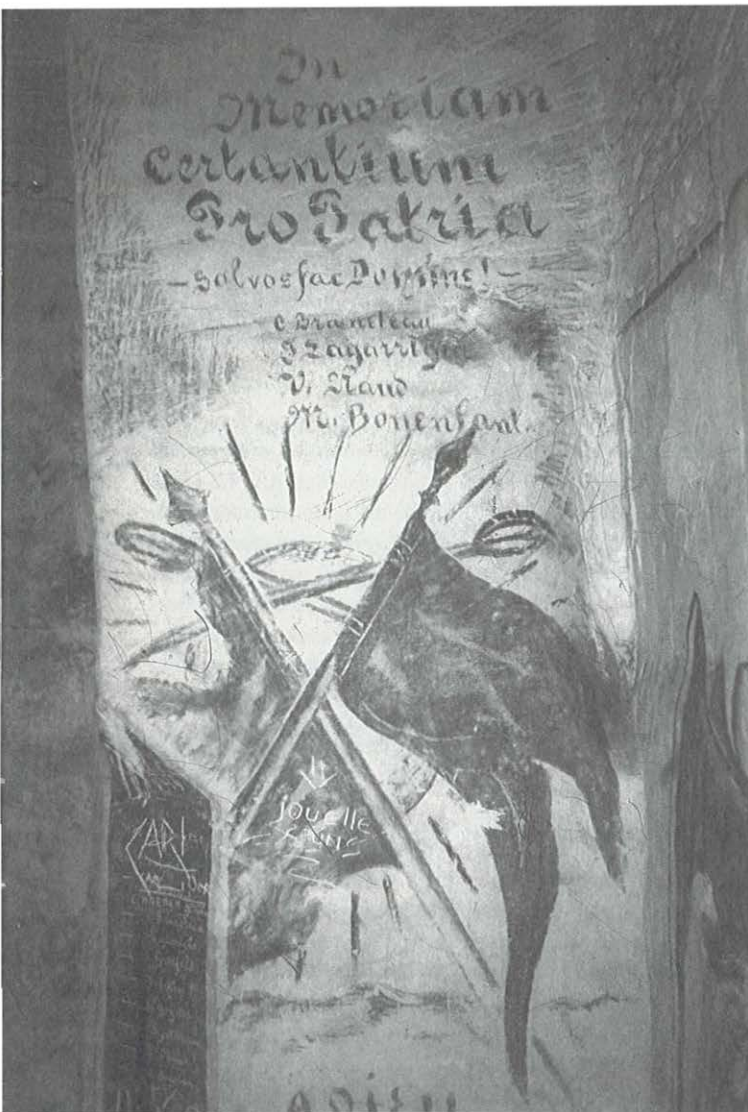
We beginnen de rondleiding aan de linkerwand van de kapel, met het gezicht naar het altaar. Meteen links bedekt een grote houtskooltekening van de vloer tot het plafond de wand. Deze tekening stelt de *Transfiguratie* oftewel de *Gedaantewisseling van Jezus op de berg* voor. In dit bijbelverhaal (te vinden in de evangeliën van Matheus, Lucas en Markus) wordt beschreven hoe Christus een bewijs van zijn goddelijke afkomst gaf. Hij nam zijn favoriete apostelen Petrus, Johannes en Jacobus met zich mee naar de berg Tabor en veranderde daar voor hun ogen van gedaante: *“Zijn aanschijn schitterde als de zon en zijne klederen werden wit als sneeuw”*. De verschijning van de zoon Gods werd geflankeerd door de profeten Elias en Mozes. Petrus sprak toen de goedbedoelde, maar eigenlijk nogal banale woorden: *“Heer het is goed hier te zijn, zo gij wilt slaan we hier drie tenten op; één voor U, één voor Mozes en één voor Elias”*. Nog voordat hij

was uitgesproken, weerklonk er een ontzagwekkende stem uit de wolken: *“Dit is mijn geliefde zoon in wie ik mijn welbehagen heb, luistert naar hem!”*. De apostelen werden zeer bevreesd en lieten zich plat op de grond vallen. Toen ze weer durfden opkijken, stond Jezus weer in zijn gewone tenue voor hen en vroeg om tijdens zijn leven aan niemand iets te vertellen over wat ze zagen. De afbeelding in de kapel toont Christus op het moment van zijn verschijning, badend in een hemels licht dat uit de wolken komt. Rechts van hem staat Mozes (te herkennen aan de stenen tafel in zijn hand) en aan de linkerkant de profeet Elias. Onderaan zijn de terugdeinzende apostelen te zien.

Naast de tekening van het wonder op de berg Tabor springt de wand één sjtool in. In de daardoor ontstane hoek zien we op de grond resten van een vierkant plateau van ongeveer 50 centimeter hoog. Waarschijnlijk stond hierop een groot mergelstenen beeld van Christus, een zogenaamd “Hart van Jezus”. De brokstukken van dit beeld liggen nu her en der verspreid in het voorste deel van de kapel. Boven het plateau waar het beeld stond, staat in sierlijke grote letters “AVE” (gegroet) op de wand. Dit opschrift is zo hoog geplaatst dat het precies boven het hoofd van het Christusbeeld zou hebben gestaan, een aanwijzing dat het beeld oorspronkelijk daadwerkelijk op deze plek hoorde.

We komen nu bij een ondiepe nis die gevormd wordt doordat de wand weer één sjtool inspringt. Op de linker zijkant staat in sierlijke letters: *“In Memoriam Certantium Pro Patria”* (Ter nagedachtenis aan hen die vielen voor het vaderland) en daaronder in kleinere letters: *“salvos fac Domine”* (gezegend door onze verlosser). Een lijstje namen vermeldt: *“C. Bruneleau,*

figuur 5:

Het "In Memoriam" uit 1914.

J. Zaggerigia, V. (B)rand, M. Bonenkant". Daaronder staan een stralende zon met twee gekruiste banieren en twee gekruiste degens. Helemaal onderaan staan "ADIEU" en de initialen "J. Gr" en "B. A.", de makers van dit gedenkteken (J.Gr. is vermoedelijk J. Grossfeld en B.A. is dan wellicht Anton Beysens) Op een vooruitspringende hoek is in scraffito een lijstje van negen namen aangebracht, dat nogal beschadigd is, maar met enige moeite zijn de meeste namen toch nog te ontcijferen: "*J. Zaggerigia, C. Bruneleau, A. Beysens, J. E..kens, J. Sijstermans, M. Bogman en J. Grossfeld*". Ook het opschrift boven deze namen is niet goed meer te lezen, maar er stond zoiets als "*Hic..(ha)barere savella...que.*" (hier verbleven...) Ernaast staat het jaartal 1914. Verder staat er bovenaan het woord *gefusilleert*. Onder het lijstje namen staat een embleem van een met een kruis bekrond rondje (de wereldbol) dat aan weerskanten vleugels heeft. De letters "OSP" (*Ordo Sancti Francescani*) completeren dit embleem, dat waarschijnlijk het missionarisschap van de franciscanen symboliseert. De afkorting van de orde der montfortanen is overigens SSM.

Op de achterwand van de nis bevindt zich een grote houtskooltekening die de overwinning van het goede op het kwade symboliseert: twee engelen, waarvan één gewapend is met een zwaard, verjagen een "zwarte engel". Midden tussen de beide partijen staat Christus die bezwerend de rechter wijsvinger opsteekt (een aloud spreekgebaar). Christus draagt een rode mantel en dat is het enige gekleurde vlak in deze verder monochrome afbeelding.

De rechter zijkant van de nis wordt opgesierd door een getekende “tegelwand” en op de “tegels” staan Franse lelies en miskelken afgebeeld. Op de rechter hoek van de nis is een dikke, ronde pilaar uitgehouwen. Er loopt spiraalsgewijs een banderol overheen met de tekst: “*mane nobiscum domine*”, hetgeen “leidt ons, Heer” of “blijf bij ons, Heer” betekent. Tot slot is er, helemaal onderaan op een vooruitspringende hoek, weer een lijstje met namen aangebracht dat al net zo beschadigd is als het eerder genoemde. Hier ontcijferde ik: “(?)*res sunt qui hac in spelunca pinxerunt*” (...zijn diegenen die in deze spelonk schilderden) met daaronder de namen “*J. Huppers, J. Grossfeld, A. Beysens*” Ook bij dit lijstje staat het jaartal 1914. Het gedenkteken, de tekening en de Franse lelies vormen duidelijk één geheel, dat verwijst naar Frankrijk en de Eerste Wereldoorlog.

8

(In 1879 kwamen in Frankrijk de *laïcistische republikeinen* van president Jules Grévy aan de macht en vanaf toen werd de katholieke kerk door de opeenvolgende kabinetten - afwisselend in meerdere en dan weer in wat mindere mate - “vervolgd” in Frankrijk. Als reden voor de anti-clericale koers voerde de regering Grévy (niet helemaal onterecht) aan, dat de katholieke monarchisten waren, dus vijanden van de Republiek.) Ik zal de lezer een uiteenzetting over het uiterst gecompliceerde gebakkelei tussen de Roomse kerk en de Franse staat besparen, want voor nu volstaat het om te weten dat in 1880 een groot deel van de Franse kloosters werd opgeheven. Allerlei kloosterorden weken daarop uit naar het buitenland en zo kwam de orde der montfortanen in 1881 in Nederland terecht. In de Eerste Wereldoorlog werden alle vijandelijkheden tussen kerk en staat opgeschort en heerste een “*union sacrée*”, omdat allen eensgezind het vaderland wilden verdedigen. Een groot deel van de

verbannen kloosterlingen keerden terug naar Frankrijk en begaf zich naar het front, waar in totaal bijna 20.000 geestelijken meevochten, waarvan er 4.608 sneuvelden.)

Met al de bovenstaande gegevens van het gedenkteken, ben ik de montfortanen van nu gaan lastigvallen. De archivaris probeerde in de ledenlijsten van de orde de namen die op de wand staan opgetekend, voor mij terug te vinden, maar alleen de naam A. Beysens bleek daar voor te komen. Voor deze pater werd er in het voorportaal van deze kapel een namaakgraf opgericht (zie verderop). Hij stierf echter pas in 1923, dus niet in de Eerste Wereldoorlog. Na veel telefoontjes met allerlei bejaarde montfortanen kwam ik uiteindelijk terecht bij pater Hustin, de overste van het huidige klooster der montfortanen. Hij kon zich herinneren dat er montfortanen waren geweest met de namen Systemans en Grossfeld, maar kon me niet vertellen waarom deze paters niet op de ledenlijst van de orde voorkwamen. De andere namen waren hem geheel onbekend en hij vermoedde dat die personen niet “geprofest” (tot priester gewijd) waren. (Het zou ook kunnen, dat het franciscanen waren, gezien het OFC bij het ene lijstje namen.) Dat Systemans en Grossfeld niet in de Eerste Wereldoorlog gesneuveld waren, wist hij wel met zekerheid. Hij begreep niet waar het gedenkteken op sloeg en opperde zelfs de mogelijkheid dat het “*In memoriam*” en “*gefusilleert*” een studentikoze novicengrap zou kunnen zijn geweest. Ik geloof echter niet in die theorie en vermoed dat C. Bruneleau, J. Zaggerigia, V. (B)rand en M. Bonenkant wel degelijk in de Eerste Wereldoorlog zijn gesneuveld in Frankrijk. Zij hebben in elk geval een tijd in Meerssen verbleven en zijn ook in de kapel geweest, blijkens het ene lijstje uit 1914 (Hic..habarere etc) waar J. Zaggerigia, C. Bruneleau, duidelijk op

vermeld staan. Het “gefusilleert” slaat waarschijnlijk alleen op hen en niet op de hele lijst namen en is er misschien later bij geschreven.

Mijn slothypothese over dit monument is dat J. Zaggerigia, C. Bruneleau, A. Beysens, J. E..kens J. Sijstermans, M. Bogman, J. Grossfeld en J. Huppers (en wellicht ook V. Brand en M. Bonenkant) in het begin van 1914 regelmatig in deze kapel verbleven en dat sommigen of het hele troepje er werkten aan de decoratie van de kapel. In de loop van dat jaar vertrokken C. Bruneleau en J. Zaggerigia (en dus misschien ook V. Brand en M. Bonenkant) naar Frankrijk en werden daar gedood door de Duitsers. Vermoedelijk waren de vier gesneuvelden allen Fransen, aangezien erbij staat dat ze “voor hun vaderland” stierven. De in Meerssen achtergeblevenen herdachten hen en Grossfeld en Beysens maakten het gedenkteken in de kapel. Maar bewijs zo'n theorie maar eens, met geen verdere gegevens ter beschikking. Daarvoor zou je in Franse archieven moeten gaan neuzen en dat vond ik letterlijk wel wat te “ver gezocht”!

We laten de kwestie van het gedenkteken dus maar voor wat het is en komen nu bij het *Graf van de Heilige Cecilia*. Volgens het (historisch niet bewezen) martelarenverhaal was Cecilia een slachtoffer van de Romeinse geloofsvervolging en werd ze in de tweede of derde eeuw begraven in een arcosolium (een boogvormige nis met in de bodem een graf) in de Calistuscatacombe te Rome. In 812 werd haar stoffelijk overschot overgebracht naar een graf onder het koor van de basiliek van Trastevere, omdat de catacomben regelmatig geschonden werden door de barbaarse stammen, die Rome teisterden. Bij restauraties aan de basiliek in 1599 werd de doodskest van de heilige teruggevonden en

geopend. Het bleek toen dat het lichaam zich nog steeds in een zeer goede staat bevond. Dit maakte zoveel indruk dat de architectbeeldhouwer Maderna er een marmeren beeld van maakte. Later werd een replica van dat kunstwerk op het oorspronkelijke graf van de heilige in de catacomben geplaatst. Het zeer realistische, lugubere beeld in de met kaarsen en flambouwen verlichte dodenstad maakte een onuitwisbare indruk op iedereen, die het zag en werd daardoor op den duur een symbool voor alle catacomben van Rome.

figuur 6:

V.l.n.r. het booggraf van de H. Cecilia, het “kerkvenster” met de datums, waarop de kapelaan de communie bracht aan de onderduikers en helemaal rechts de resten van het altaar. Links op de voorgrond de brokstukken van een groot Heilig Hartbeeld.

Geestelijken vergeleken de Limburgse kalksteengroeven graag met de Romeinse catacomben en dan werd natuurlijk ook aan de beroemde beeltenis van Cecilia gedacht. Zo ontstonden er rond 1885 de *Catacomben van Maastricht* in een oud deel van de Jezuïetenberg, waar twee trappen, enkele graven en een gang van de Romeinse catacomben in perspectief op de wand waren getekend door de fraters. Het mergelstenen beeld van Cecilia bevond zich, net als in de Romeinse catacomben, in een nis in de wand. In 1920 stortte een deel van het gangenstelsel in, waardoor de Maastrichtse Catacomben verloren gingen. In 1929-1930 werd in een ander gedeelte van de Jezuïetenberg een tweede beeld van Cecilia uitgehouwen, als aanzet voor nieuwe catacomben. Die nieuwe catacomben kwamen er echter nooit. Het derde beeld van Cecilia werd rond 1910 in de *Romeinse Catacomben van Valkenburg* in de Ceciliakapel van de Calixtuscatacombe geplaatst. Dit beeld is van echt marmer en werd in Rome gemaakt door de beeldhouwer Belducci. Het is vanzelfsprekend verreweg de beste replica van Maderna's kunstwerk in de Limburgse groeven. Het vierde beeld van Cecilia zien we hier in de kapel van de Leraarsgroeve en het werd in de periode tussen 1903 en 1923 gemaakt door de novicen van de montfortanen. Het arcosolium en het beeld zijn hier wat kleiner dan de andere versies en het graf is niet op vloerhoogte, maar op borsthoogte. Helaas hebben ook in deze "catacombe" de woeste horden der barbaren flink huisgehouden, zodat er van het beeld niet veel meer over is dan een grillig gevormde klomp mergel. En wat door een wonder zou zijn verhinderd bij de terechtstelling van de echte Cecilia, is bij dit beeld wél gelukt; het hoofd van de heilige is rigoureuus van de romp verwijderd.

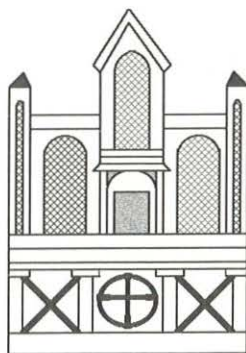
Boven het arcosolium zien we een afbeelding van *Cecilia als patroonheilige van de muziek*. Ze speelt op een ouderwets pijporgelje en wordt aan weerskanten geflankeerd door een engel met een harp. Onder het graf zijn drie cherubijntjes (engelenhoofdjes-met-vleugels) getekend, daaronder vier miskelken en daaronder nog eens drie cherubijntjes. Iets verderop, helemaal in de hoek van de kapel is een gotisch kerkraam getekend. Hierop zijn de datums vermeld waarop er in de Tweede Wereldoorlog in deze kapel de communie werd verstrekt aan Joop Geijzen en zijn medeonderduikers. Die datums werden daar overigens niet tijdens de oorlog opgeschreven, maar pas daarna. Ze hadden de onderduikers immers kunnen verraden, wanneer de Duitsers een zoektocht door het gangenstelsel maakten. Het zijn ongeveer dertig datums tussen 24 juli 1943 en 14 februari 1944, waarvan een groot deel onleesbaar is geworden omdat een softdruggebruikertje er met grote, schreeuwerige letters zijn credo doorheen kraste: "STONED FOREVER!" Als hij maar hard genoeg feest in deze uiterst bouwvallige groeve, zou die kreet best nog wel eens een verpletterende waarheid kunnen worden.....

Het altaar was al vervallen voordat de jongeren de kapel gingen gebruiken als feestruimte en nu is dan ook bijna helemaal niets meer van overgebleven. De resterende brokstukken geven geen indruk meer hoe het eens zo fraaie bouwsel er uitzag en slechts met behulp van oude foto's is er een beschrijving van te geven. Het gehele altaar bestond uit losse elementen, die tegen de mergelwand waren geplaatst. Alleen de basis van de altaartafel is nu nog aanwezig. Ze bestaat uit vier blokken van ongeveer zeventig centimeter hoog en is in totaal zowat twee meter breed. In het midden is er in reliëf een Grieks kruis aangebracht

figuur 7:

Een reconstructietekening van het altaar.

en aan weerszijden een Andreaskruis. De mensa werd om deze basis heen gebouwd door er aan de zijkanten vooruitspringende muurtjes naast te zetten en door aan de voorkant twee vierkante zuiltjes met vierkante kapitelen tegen de lege plekken tussen het Grieks kruis en de Andreaskruisen te plaatsen. De drie kruisen kwamen zo dus elk in een nisje te liggen. Op dit geheel werden enkele mergelplaten van ongeveer vijftien centimeter dik gelegd, die samen het blad van de mensa vormden. Op dit blad werd tegen de wand een brede dorpel van mergelblokken gelegd, waarop in het midden het tabernakel werd geplaatst. Daar bovenop kwam weer een kleine devotienis met een puntdak, waarin tijdens de diensten in de Tweede Wereldoorlog een Mariabeeldje werd geplaatst. Geheel symmetrisch werd er aan weerskanten van die vooruitspringende opbouw een groot, plat blok geplaatst, waarin een ondiepe boogvormige nis in was uitgekapt. In die boog was met hout-

skool een ruitvormig raster getekend en in iedere ruit bevond zich een ornamentje dat kan worden omschreven als “vier langwerpige druppels, die samen een kruisje vormen”. Naast het wat terugwijkende blok-met-boog werd er weer een wat verder naar voren komende, smalle pilaster geplaatst waar ook een boog in was uitgekapt, die met dezelfde ruitdecoratie en “druppelkruisjes” werd ingevuld. Van de hele opbouw zijn nu nog maar enkele brokstukken terug te vinden op de mensa. De op de wand getekende omlijsting van het altaar is wel nog intact en bestaat uit een gordijn dat aan beide kanten in grillige plooiën opzij valt en een boogfronton boven het altaar. Midden in die boog staat het Christusmonogram (een X met daar doorheen een P: de Griekse letters voor “Chr”) en aan weerskanten daarvan de alfa en de omega, symbool voor Christus die het begin en eind van alles is. Op een banderol aan de rechterkant van het monogram staat “Christus” en op een banderol aan de linkerkant “regina!”, dus: “Christus regeert”.

Vóór het altaar is, zoals gebruikelijk, een verhoging van drie treden. Doordat er een dik pak modder in de groeve stroomde, is de vloer van de kapel echter hoger komen te liggen en is er nu nog maar één trede te zien. Recht vóór de treden bevond zich in het verleden een mergelstenen communiebank. Deze bestond uit een door zuiltjes geflankeerd muurtje met daarvoor een smalle richel om op te knielen. De communiebank werd in de Tweede Wereldoorlog daadwerkelijk gebruikt en vormde tevens voor Joop Geijssen en de andere onderduikers de enige zitplaats in de kapel, waarop ze enkele malen per dag plaatsnamen om te bidden. Er is nu niets meer terug te vinden van dat bouwseltje. Ook de mergelstenen boekenstandaard voor het missaal, die ooit het altaar sierde, is spoorloos verdwenen.

figuur 8:

Pinkstertafereel: de vurige tongen dalen neer op de apostelen.

12

Rechts van het altaar bevindt zich een zijkapel die kennelijk de favoriete plek is van het feestende kliekje, want de tekeningen hebben hier extra te lijden gehad van hun vandalisme. Zo kreeg de toch al wat androgene *Sint Joris* op de linkerwand de spiraalvormige puntbeha van Madonna aangemeten over zijn wapenuitrusting en werd de *Verlosser* in het gezicht verminkt met een scherp voorwerp. Op de rechterwand zien we een hele grote tekening, geïnspireerd op het Pinksterverhaal van de evangelist Lucas: *Het neerdalen van de Heilige Geest*. De boogvormige bovenkant van de afbeelding wordt grotendeels gevuld door een dubbel gordijn dat in het midden openvalt. Onder dit baldakijn zit Maria op een troon. Ze spreidt haar armen met naar boven gerichte handpalmen, hetgeen een zeer oude bidhouding moet voorstellen, maar hier meer lijkt op een verontschuldiging gebaar. Om Maria heen zitten de elf aposte-

len gepositioneerd (Judas ontbreekt, want die had zich toen immers al verhangen!). Ze hebben allen het gezicht naar de Heilige Maagd gewend. Zowel Maria als de apostelen hebben een aureool en boven ieders hoofd zweeft een vurige tong, als manifestatie van de Heilige Geest: *“Vurige tongen verschenen hun, spreidden zich rond, en zetten zich op ieder van hen neer. Allen werden vervuld van den Heiligen Geest, en begonnen verschillende talen te spreken, naar gelang de geest hen liet spreken.”* (Handelingen 2:3 - 2:4.) Het zal verder geen uitleg behoeven, waarom dit apostolische thema goed past in een kapel die werd gemaakt door aankomende priesters, waarvan een groot deel missionaris zou worden. Deze afbeelding is overigens bepaald niet de beste tekening die hier te zien is, maar de onbeholpen, houterige stijl geeft toch een “authentiek” tintje aan dit werkstuk, dat geïnspireerd lijkt op een oude fresco.

In de achterwand van deze zijkapel is een nis van ongeveer zeventig centimeter diep, die praktisch de hele wand beslaat. Aan beide zijden is er slechts een smalle rand als overgang tot de totale breedte van de gang en tot op zithoogte is er een brede, vooruitstekende “vensterbank”. Het “venster” is een grote, vierkante houtskooltekening van de *Kruisafname*. Gelet op de barokke stijl en de zeventiende-eeuwse kledij van de personen op de afbeelding, was het niet zo moeilijk om te achterhalen dat deze tekening geïnspireerd is op het middelste deel van een altaarstuk, dat zich in de in de kathedraal van Antwerpen bevindt. Dit werd tussen 1611 en 1614 geschilderd door de Zuid-Nederlandse schilder Peter Paul Rubens. Wanneer we echter de tekening in de groeve nog eens goed vergelijken met het origineel, dan blijkt er hier iets heel vreemds aan de hand te zijn!

figuur 9:

naast elkaar: Kruisafname in de zijkapel naast het altaar en middenpaneel altaarstuk "De Kruisafname", 1611-1614, Kathedraal van Antwerpen, Peter Paul Rubens.

Niet alleen liet de tekenaar de buitenste rand van het schilderij weg, maar hij zette ook de personages veel dichters bij elkaar dan op het origineel van de zeventiende-eeuwse meester het geval is. Daardoor moeten de hoofden van sommigen van hen veel meer zijn gedraaid om Christus (het exacte middelpunt van de tekening) te kunnen zien. Voor de Maria onderaan de tekening heeft dat het nogal onaangename gevolg, dat haar nek onnatuurlijk naar achteren geknakt is, zodat haar gezicht nu bijna loodrecht op haar romp staat. Toch schijnt deze aanpassing haar niet in het minst te deren, want haar gelaatsuitdrukking is, net als die van die van de andere figuren, precies hetzelfde als op het originele altaarstuk. Ook alle andere details zijn onveranderd overgenomen en het is eigenlijk net alsof de compositie

van het doek van Rubens "in elkaar geschoven is". De verklaring hiervoor is vrij simpel: een onderaardse kapel is nu eenmaal geen kathedraal en de grote stukken donkere achtergrond van op het origineel zouden hier slechts ruimteverspilling zijn. De tekenaar koos er dus voor om zo veel mogelijk "lege" plekken weg te laten, waardoor de personages meer naar de voorgrond kwamen. Verder zijn de negen personen op het origineel diagonaal - van linksonder naar rechtsboven - gerangschikt op een rechthoekig doek (410 x 610 cm.), terwijl er op de vierkante houtskooltekening in de groeve (ongeveer 200 x 200 cm.) van die diagonale compositie haast niets meer te bekennen is en iedereen gewoon in een levendig kluitje rond Christus is gerangschikt. Omdat de tekenaar een rechthoekig schilderij op een vierkant vlak wilde overbrengen, schoof hij de langgerekte groep mensen in elkaar. Dit gewaagde experiment om een oude meester naar de eigen hand te zetten, is redelijk geslaagd en dankzij de licht-donker effecten zit er toch nog veel dynamiek en dramatiek in dit werkstuk. Alleen jammer van die "geknakte" Maria! Helaas werd deze interessante kruisafname niet gewaardeerd door de feestende bezoekers van de kapel en ze werd meedogenloos bekrast en beschreven. Uit de mond van de dode Christus komt nu bijvoorbeeld een grote tekstballon met in kapitale letters: "Joris did this!" en wat verderop staat: "After party, power of darkness and silence". Of die puberale ongein hier nu wel beschreven moet worden? Ja, want ook die hoort (helaas) bij de cultuurhistorie van deze kapel; het is wat de huidige tijd er aan bijdroeg.

Op de wanden van de zijkapel zijn mergelblokken getekend die de illusie van gemetselde muren oproepen. Rond de tekening van de kruisafname is er een diagonaal door elk blok getrokken

en is steeds de ene helft van zo'n blok zwart ingekleurd, hetgeen met meerdere blokken naast en boven elkaar een soort zaagtandmotief oplevert. De rand van de "vensterbank" onder de tekening is versierd met een smalle fries met slingerplantmotief. Als we vanuit de zijkapel terugkeren naar het centrale gedeelte van de kapel zien we dat ook de groevewand aan onze linkerzijde als gemetselde muur is verkleed door middel van getekende mergelblokken. Meteen op de hoek bevindt zich een dikke ronde pilaar met het opschrift "Omnia instaurare Christo" (Alles herstellen in Christus), de wapenspreuk van paus Pius X (1903-1914). Zoals de spreuk reeds doet vermoeden, was deze paus een reactionair die de normen en waarden van het Ancien Regime wilde herstellen, want hij was fel tegen het modernisme en de "excessen der democratie". Hij stief aan het begin van de Tweede Wereldoorlog en zijn wapenspreuk in deze kapel is dus een verdere aanwijzing dat deze tussen 1903 en 1914 werd ingericht. Vlak naast de pilaar is met zwart, rood en oranje krijt een *pauselijk embleem* op de muur getekend. In een krans van stralen zweeft de tiara, de drievoudige pauselijke kroon. Daaronder bevinden zich twee gekruiste sleutels, als symbool voor Petrus, de eerste paus en bewaker van de hemelpoort. De rest van het embleem is erg vervaagd, maar er is met enige moeite nog een heraldisch dier te onderscheiden met vier poten, vleugels en een menselijk gezicht. Het wezen houdt een boek vast dat natuurlijk de bijbel voorstelt en het dier is dus waarschijnlijk een samensmeltel van de symbolen der vier evangelisten: de leeuw, de stier, de arend en de mens. Onder dit fabeldier is nog vaag een vissersbootje te onderscheiden. Ook dit verwijst naar de eerste paus, want Petrus was immers visser van beroep.

figuur 10: Louis Marie Grignion de Montfort.

Vlak naast het pauselijk embleem bevindt zich een ondiep nisje, dat voorzien is van een getekende gotische omlijsting. Wat verderop, op een wat naar voren springende hoek, is er nog een ornament in dezelfde stijl getekend. Aan de andere zijde van die hoek zien we het portret van een in een eenvoudig misgewaad (superplie) geklede priester, die met de rechterhand een klein crucifix in de hoogte steekt, terwijl zijn linkerhand in een geste van geloofsbelijdenis op zijn hart ligt. Dat het hier niet om een willekeurige priester gaat, maar om een heilige, blijkt uit het aureool om zijn hoofd. Mijn vermoeden dat dit portret *Louis Marie Grignon de Montfort (1673-1716), de stichter van de orde der montfortanen* voorstelt, werd bevestigd door afbeeldingen van deze heilige in een boek over de orde der montfortanen. In de hoek onder het portret zijn nog enkele mergelstenen resten van een eenvoudige *biechtstoel* te vinden. Deze bestond uit een bankje voor de priester met daarnaast een muurtje waarachter de biechteling plaats moest nemen. De biechtstoel zat dus zodanig in elkaar dat de blik van de biechteling tijdens het biechten onwillekeurig steeds weer omhoog, naar het opgeheven kruis in de hand van de heilige werd getrokken.

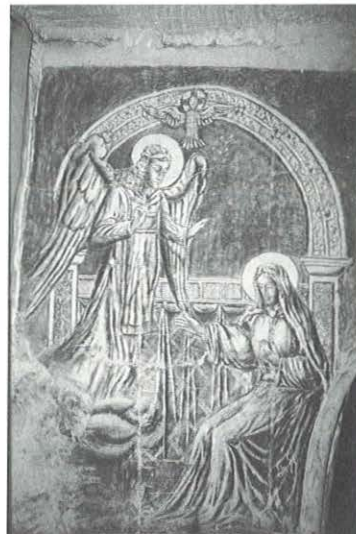
We komen nu bij een mooi portret, ten voeten uit, van een baardige man met lang haar en een staf in zijn hand. Velen zullen denken dat dit Christus moet voorstellen, maar volgens mij is het de heilige Jozef, de pleegvader van Jezus. Ik heb twee redenen om dat te beweren: punt één houdt de persoon een staf vast. Jozef werd als pleegvader gekozen uit een heleboel kandidaten, omdat zijn staf op wonderlijke wijze ging bloeien en hij wordt daarom vaak met een staf met bloemen afgebeeld.

figuur 11: De H. Jozef verlaat de grot, waar hij woonde.

Op deze tekening heeft de staf echter geen bloemen, maar dat zal ik verderop nog verklaren. Jezus wordt ook wel eens met een (herders)staf afgebeeld, maar dan hoort er daarnaast ook een schaap over zijn schouders te zijn gedrapeerd. Punt twee zijn de nabijgelegen *Annunciatie* (een afbeelding van de aankondiging van de geboorte van Jezus) en het portret van Jozef van de hand van dezelfde tekenaar, dit blijkt al overduidelijk uit de stijl en daarbij zijn beide tekeningen gesigneerd met dezelfde initialen: *Fr. G.* (frater Grossfeld?) De beide afbeeldingen tonen Maria en Jozef op precies het zelfde tijdstip, namelijk op het moment dat Maria de Heilige Geest (gesymboliseerd door de duif boven haar hoofd) ontvangt en zwanger wordt. Dat Jozefs staf nog geen bloemen draagt, komt omdat dat wonder nog moet gaan gebeuren. Jozef is immers nog onderweg, hetgeen blijkt uit de natuurlijke, rotsachtige omgeving waarin hij zich bevindt (Jozef zou een tijd lang in een grot gewoond hebben!). Maria, de engel Gabriël en de duif zijn daarentegen in een rijk geornamenteerde, paleisachtige entourage geportretteerd. De fraai bewerkte boog op de achtergrond is een waar kunststuk en ook alle details, zoals de plooien in de gewaden zijn uiterst vakkundig weergegeven. Onder de Annunciatie staat het opschrift "*ECCE ANGILEA DOMINE*" ("Zie hier de engel des heres", dit zijn de woorden waarmee aartsengel Gabriël zich aan Maria voorstelde.)

We komen nu bij de tweede "zijkapel", een nogal merkwaardig gevormd zijgangetje dat zich op ongeveer anderhalve meter hoogte versmalt. De overgang tussen het brede en smallere gedeelte wordt gevormd door een half tongewelfje. Rechts bovenaan staan enkele zeer vervaagde namen met daarbij het jaartal "1919". Op de rechterwand, van de grond tot het ton-

figuur 12:
De annunciatie.
Aartsengel Gabriël
kondigt Maria de geboorte
van Jezus aan.

figuur 13:
Een afbeelding van zoals
de hemel eeuwenlang werd
voorgesteld.

figuur 14:
Maria in de Hemel.

gewelf, staat een kersttafereel: een engel met enkele herders en daarboven "*gloria in excelsis deo*". Daarnaast zien we Jozef leunend op zijn staf, een zittende Maria met het kindje Jezus op haar schoot en de os en de ezel. Een stralende ster van Bethlehem bekroont dit tafereel. Op de achterwand van het gangetje staan enkele figuren, waarschijnlijk de drie koningen en hun gevolg, opgewonden te kijken naar het heilige groepje op de wand naast hen.

Midden in de achterwand van de zijkapel is een wat hoger gelegen nis van ongeveer één meter diep en één meter breed. Drie treden overbruggen het hoogteverschil tussen de gang en de nis. Op de drie wanden van de nis staan bijzonder fraaie tekeningen die tezamen één geheel vormen en die "*De hoogste regionen van de hemel*" voorstellen: Op de achterwand zit God

de Vader op een stralende troon. Aan zijn rechterzijde zit Maria en aan zijn linkerzijde Christus (Dit tegenstelling tot wat in het Nieuwe Testament staat, want daar zegt Jezus ergens dat hij "*gezeten zal zijn aan de rechterhand van zijn vader*".) Achter de troon staat aan elke kant een engel. Aan de voeten van de Schepper staat een kruis met daarvoor twee gekruiste lansen. Op de rechter lans is de spons gestoken waarmee Christus azijn te drinken kreeg toen hij stervende was. Links naast het kruis zien we twee engelen en twee geknielde gelovigen. Een van de engelen houdt een boek vast waarin "*opera spiritus*" (de werken van de geest) staat geschreven. Aan de rechterzijde van het kruis staat een engel die een boek vasthoudt waarin "*opera carnis*" (de werken van het vlees) te lezen is. Voor diegenen die zich in hun leven alleen maar met materiële zaken en vleselijke geneugten bezighouden, wordt er als afschrikwekkend voorbeeld een tegenstribbelende zondaar door twee groteske duivels naar de hel gevoerd. Op de rechterwand van de nis staat een zeer bevallige Maria afgebeeld. Haar mandorla (een omlijsting in de vorm van een ovale stralenkrans) wordt geflankeerd door vier engelen waarvan er één een kroon vasthoudt, als teken dat de Heilige Maagd koningin is in de hemel. Op de linkerkant van de nis staat Christus afgebeeld die, de armen in een alles omvattend zegenend gebaar uitgespreid, vanuit een stralenkrans afdaalt naar de twaalf apostelen, waarvan er zes aan de linkerkant en zes aan de rechterkant van de tekening staan. De drie tekeningen in de nis zijn niet door de tekenaar zelf bedacht, maar zijn een navolging van een eeuwenoud iconografisch programma. De idee van de "*opera spiritus en opera carnis*" dateert uit de middeleeuwen en ook deze voorstelling van de hemel stamt uit dat tijdvak. Daarvan uitgaande heb bij mijn naspeuringen enkele kunstwerken kunnen vinden die er op

lijken, onder andere een vroegvijftiende-eeuws Florentijns wandkleed. Het exacte voorbeeld voor de tekeningen in de Leraarsgroeve kon ik echter niet vinden. Deze tekeningen van de hemel zijn overigens zonder twijfel van dezelfde hand als de al eerder beschreven annunciatie. Vanaf een afstandje lijken beide werkstukken tot stand gekomen door eindeloos priegelwerk, maar van kortbij blijken ze vlot, bijna schetsmatig te zijn opgezet. Dat het eindresultaat desondanks zo'n strakke en uiterst gedetailleerde indruk maakt, getuigt van het tekentalent van de maker.

We zijn nu aangekomen bij de achterkant van de kapel. Hier bevindt zich een ingestorte zijgang, die grotendeels met mergelpuin is dichtgemaakt. Op de linkerwand stond een *Vlucht naar Egypte* afgebeeld, maar die tekening is nu erg onduidelijk geworden. Op de grond daaronder treffen we de fragmenten aan van een muurtje van op elkaar gestapelde bouwstenen en enkele los rondslingerende zeshoekige pijlertjes van ongeveer vijftig centimeter hoog en twintig centimeter doorsnee. Het zijn de resten van een eenvoudige *preekstoel* die bestond uit een enkele treden hoger gelegen platformpje met een muurtje eromheen.

Op de rechterwand van de doodlopende gang staan drie tekeningen in "bidprentjesstijl". De achterste tekening toont ons Jezus met naast hem op de grond een half zittende, half knielende figuur (de blinde, de lamme of de bezetene?). De middelste tekening stelt een kruisafname voor, waarbij Christus ditmaal door een pater van het kruis wordt genomen. De pater staat met één voet op een wereldbol, om aan te geven dat hij een missionaris is. (De montfortanen hielden zich - onder

figuur 15:
De zijkapel naast het altaar.

figuur 16:
De achterste zijkapel.

andere - bezig met de missie) De derde tekening is een mierenzoetige voorstelling van Jezus als jongetje. De knaap houdt de twee stenen tafelen vast, waarop de tien geboden door Romeinse cijfers worden voorgesteld. Hij wijst met een vingertje op het nummer IV: *Eert uw vader en uw moeder!*

Als we nu tot slot het smalle gangetje dat toegang geeft tot de kapel inlopen, zien we aan onze rechterhand een namaak grafsteen die is uitgehouwen in de wand. De plaquette heeft aan weerskanten twee zuiltjes die een driehoekig fronton dragen dat het monumentje bekroont. "*In memoriam A. Beysens*" staat er tussen de zuiltjes. De grafsteen is nog maar half zichtbaar, aangezien de vloer van de kapel wel zeker zo'n dertig centimeter werd opgehoogd door de modder die in de loop der jaren de groeve inspoelde. Anton Beysens was een van de makers van de kapel. Hij trad in 1913 toe tot de orde en overleed op 6 oktober 1923 op weg naar de missie in Colombia

Tegenover het "graf", in de andere wand van het gangetje, is een boogvormig catacombgraf (arcosoleum) uitgehouwen, waarin een beeld van een in een doodskleed gehulde vrouw ligt. Welke martelares dit zou kunnen voorstellen, is niet te onderscheiden. Het is in ieder geval niet de heilige Cecilia, want die wordt altijd liggend op haar rechterzijde afgebeeld, terwijl dit beeld op de rug ligt.

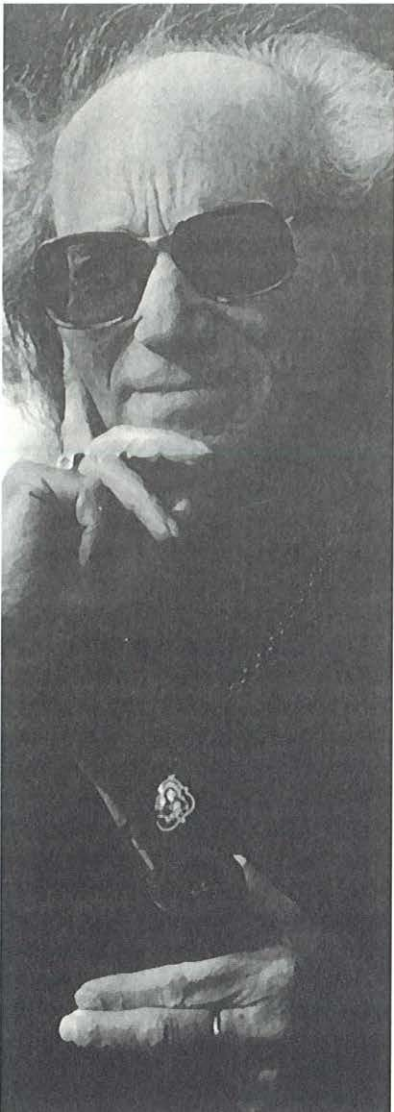
Na deze bespreking van de ontstaansgeschiedenis en vormgeving van de kapel van de montfortanen, komen we nu toe aan de lotgevallen van drie jeugdige onderduikers die in 1943-1944 in de Leraarsgroeve woonden. De zojuist beschreven kapel speelde een cruciale rol in hun harde bestaan en dankzij frag-

menten uit het nauwkeurige logboek van een van de onderduikers zullen we getuigen zijn van een uniek stuk "ondergrondse devotie".

JOOP GEIJSSENS VERBLIJF IN HET DORP MERGEL

In 1989 verscheen de eerste druk van het boek *Ons verblijf in het dorp Mergel*. De oplage was slechts vijfhonderd exemplaren, want het boek was speciaal bedoeld voor Meerssenaren en werd alleen bij de plaatselijke V.V.V. verkocht. Het boek kwam tot stand doordat het Oranje-Comité Joop Geijsen had verzocht om, ter gelegenheid van de vijfenveertigste herdenking van de bevrijding van Meerssen, een artikel te schrijven over het jaar dat hij samen met twee andere jongemannen zat ondergedoken in de Leraarsgroeve. Het werd echter geen artikel, maar een compleet boek van 124 bladzijden, waarin aan de hand van fragmenten uit eigen dagboeken, aantekeningen uit het onderduikerlogboek en aanvullend commentaar het verblijf in de groeve beschreven wordt. Daarnaast bevat het boek een kroniek van Meerssen tijdens de Tweede Wereldoorlog, samengesteld uit fragmenten van dagboeken van enkele Meerssenaren. De presentatie van het boek vond plaats op 17 september 1989 en werd gerealiseerd door het Oranje-Comité, in samenwerking met de Gemeente Meerssen. In een vervolg op *Ons verblijf in het dorp Mergel*, beschrijft Joop Geijsen de periode die volgde op het jaar in de berg. Door de verzetsbeweging was er op aangedrongen dat de jonge onderduikers hun ondergrondse schuilplaats zouden verlaten omdat het er niet meer veilig zou zijn. Na allerlei omzwervingen in de regio kwam de auteur uiteindelijk terecht in Haarlem. Daar moest hij de hongerwinter

meemaken, omdat hij niet meer terug kon naar het Zuiden, dat al eerder bevrijd was. In 1992 verschenen de beide delen tezamen onder de titel *Oorlogsduet tussen Zuid en Noord*. De auteur verzorgde tevens de bijzondere vormgeving van de beide boekdelen.

Uit enkele episoden van *Ons verblijf in het dorp Mergel* bleek dat de kapel van de Leraarsgroeve een zeer belangrijke rol speelde in het dagelijks leven van de drie onderduikers. Ik hoopte dat de schrijver me meer zou kunnen vertellen over de ontstaansgeschiedenis van de kapel en over wat hij er zelf had meegemaakt. Daarbij was dit natuurlijk een prima aanleiding om eens kennis te maken met de man die als jongen een jaar lang in een grot woonde, een avontuur waar ik vroeger vaak over placht te dagdromen. (Om dan weer gauw huiverend terug te keren tot de comfortabele realiteit van het warme ouderlijk huis!). Na

figuur 17:
Joop Geijsen.

een introductie door Peter Jennekens, die me op een SOK-ledenavond vertelde dat hij regelmatig bij Joop Geijsen over de vloer kwam en een korte kennismaking per telefoon, ging ik op een mooie voorjaarsdag voor het eerst op bezoek bij deze levende bergloperslegende.

JOOP GEIJSEN, HISTORISCHE BRON

De artistieke haarkrans die ik kende van de foto in *Ons verblijf in het dorp Mergel* was in de loop der jaren wel wat dunner geworden, maar toch maakte de tengere vriendelijke man die de deur opendeed een verrassend jeugdige indruk. Al gauw zaten we midden in de Tweede Wereldoorlog en terwijl mijn gastheer op zeer beeldende wijze zijn verhaal vertelde, rommelde hij in kasten en laden en vulde de grote tafel zich langzamerhand met boeken, manuscripten en fotoalbums. Hij had klaarblijkelijk al meteen vanaf het begin van de oorlog veel moeite gedaan om zijn belevenissen te documenteren en had niet alleen nauwgezet dagboeken bijgehouden, maar ook talloze foto's gemaakt. Hij bleek er zelfs in geslaagd te zijn om een vijftiental foto's te maken tijdens zijn onderduikperiode in de Leraarsgroeve. Na een schriftelijk verzoekje had fotograaf Charles Daniëls uit Maastricht hem daartoe regelmatig gratis een lichtgevoelige glasplaat doen toekomen. Herman Schuh, een van de contactpersonen van de onderduikers, zette die plaat dan in de schuifcassette van Joops 9 x 12 platencamera en bracht het fototoestel dan naar de groeve. Daar moest Joop het apparaat steeds onder zijn kleren dragen, zodat het niet vochtig zou worden en mede daarom werd de foto gewoonlijk al binnen twee dagen gemaakt. Het negatief werd in de berg ontwikkeld,

gefixeerd en buiten bij de ingang gedroogd. Daarna werd de foto in het onderduikerverblijf afgedrukt. De camera werd altijd weer zo snel mogelijk meegegeven aan een helper die het voedsel bracht.

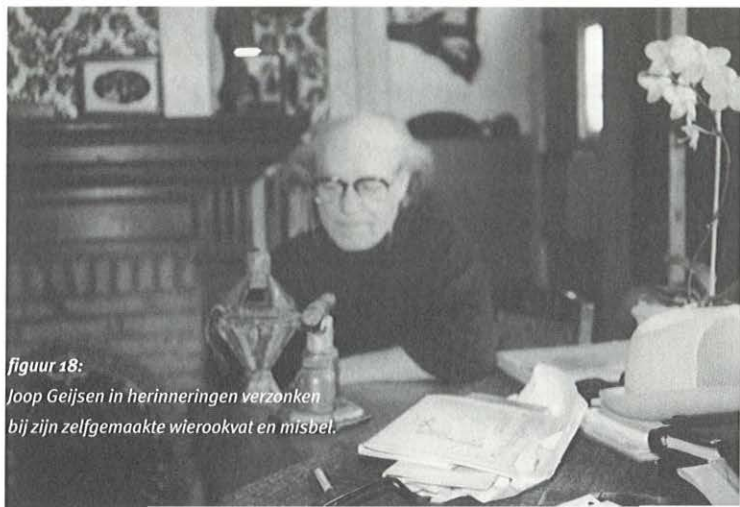
De originele dagboeken bleken nog veel gedetailleerder dan de citaten in *Ons verblijf in het dorp Mergel* al deden vermoeden. Joop Geijzen had een strenge selectie uit meer dan vierhonderd pagina's dagboekmateriaal moeten maken om zijn publicatie interessant te houden voor een breed publiek en daarbij had hij, uit respect voor de andere onderduikers, niet al te persoonlijke ontboezemingen willen publiceren. Als je drie mensen, zelfs al zijn het nog zo'n goede vrienden, een jaar lang afzondert in een vochtig, duister hol zonder enig comfort, treden er onherroepelijk frustraties op waardoor er dingen gezegd en gedaan worden die ook later maar beter in duisternis gehuld blijven. Joop Geijzen schonk mij echter na enkele ontmoetingen zijn vertrouwen en zo mocht ik uiteindelijk bij hoge uitzondering het niets verhullende logboek van de onderduikers mee naar huis nemen om te lezen. Het document geeft per dag een zeer gedetailleerd overzicht van de bezigheden en ups en downs van de jongens en vermeldt zelfs wat er die dag op het menu stond. Inderdaad komen er ook enkele gebeurtenissen in voor waar achteraf beter over kan worden gezwegen, maar die zijn alleszins begrijpelijk als men leest onder welke barre omstandigheden ze plaatsvonden. Het logboek bevat ook zeer interessante en ontroerende passages over het gebruik van de kapel, die niet eerder gepubliceerd werden en die aan het einde van dit artikel onverkort zullen worden overgenomen. Voordat we echter daaraan toekomen, wil ik echter eerst nog een portret schetsen van de zevenenzeventigjarige Joop Geijzen, want

daardoor zal de achttienjarige jongeman die in de groeve onderdook, ook veel beter te begrijpen zijn. Daarna zal ik aan de hand van fragmenten uit *Mijn verblijf in het dorp Mergel* en stukjes ongepubliceerd materiaal het verhaal van de onderduikers vertellen.

JOOP GEIJZEN, HET FENOMEEN

De huiskamer waar ons gesprek plaatsvond, maakte op het eerste gezicht geen vreemde indruk en was zeer gezellig ingericht, met veel houten meubels, overvolle boekenkasten, schilderijen, beelden, planten en dikke overgordijnen. Door de kleine ramen aan de voorzijde van de kamer viel een sfeervol licht en door de tuindeuren aan de achterkant was een wilde bloemenpracht te zien als van bij een Engelse cottage. Toch was

21

figuur 18:
Joop Geijzen in herinneringen verzonken
bij zijn zelfgemaakte wierookvat en misbel.

er iets heel bijzonders aan dit huis, iets wat ik niet meteen kon benoemen. Ik wist dat Joop Geijsen gebrandschilderd glas vervaardigde en zag overal de kleurige bewijzen daarvan voor de ramen fonkelen. Wat later kwam ik erachter dat de met houtsnijwerk versierde kasten ook door Joop zelf waren gemaakt en dat de rijen glazen in één van die kasten ook allemaal door hem eigenhandig van decoraties voorzien waren. Toen gingen we opeens de ogen open en zag ik pas alle mozaïeken, de houten beelden, de muziekinstrumenten en partituren. Werkelijk overal waren de sporen van de creativiteit van mijn gastheer prominent aanwezig. Deze *uomo universalis* bleek zijn artistieke begaafdheden overigens niet van een vreemde te hebben, want zijn vader kon goed schilderen en houtsnijden en zijn moeder vervaardigde couture. Creativiteit speelde verder ook een belangrijke rol in Joop Geijsens' beroep als chemicus, want overal ter wereld werkte hij als "troubleshooter". Als er bijvoorbeeld in een keramiekfabriek iets fout ging met de glazuur, werd hij er bij gehaald om het probleem op te lossen. Hij vertelde me dat hij zichzelf in de loop van de tijd bekwaamd had in *veertien* ambachten en dat hij niets leuker vond, dan experimenteren en technische problemen oplossen. En hij benadrukte nogmaals met klem: "*Ja, ik hou héél erg van pionieren*".

JOOP GEIJSEN, DE ONDERDUIKER

In 1942 zat Joop Geijsen in de laatste klas van de mulo. Verder was hij toen lid van de *Jonge Wacht*, een katholieke jeugdbeweging die vergelijkbaar is met de tegenwoordige verkenners. Toen de Duitsers in augustus 1942 alle jeugdbewegingen verboden, gingen die op veel plaatsen in het geheim verder onder de

naam *Katholieke Actiegroep*. Deze groepen hielden gedurende de rest van de oorlog regelmatig kleine bijeenkomsten bij particulieren thuis. Het verbieden van de jeugdorganisaties als zijnde broeinesten voor anti-Duitse sentimenten had dus juist een averechts effect; ze verdwenen volledig uit het zicht van de bezetter en konden daardoor makkelijk uitgroeien tot verzetshaarden en steunpunten voor onderduikers. Ook voor de jonge onderduikers in de groeve zou de voormalige jeugdbeweging van levensbelang worden, zoals we verderop nog zullen zien.

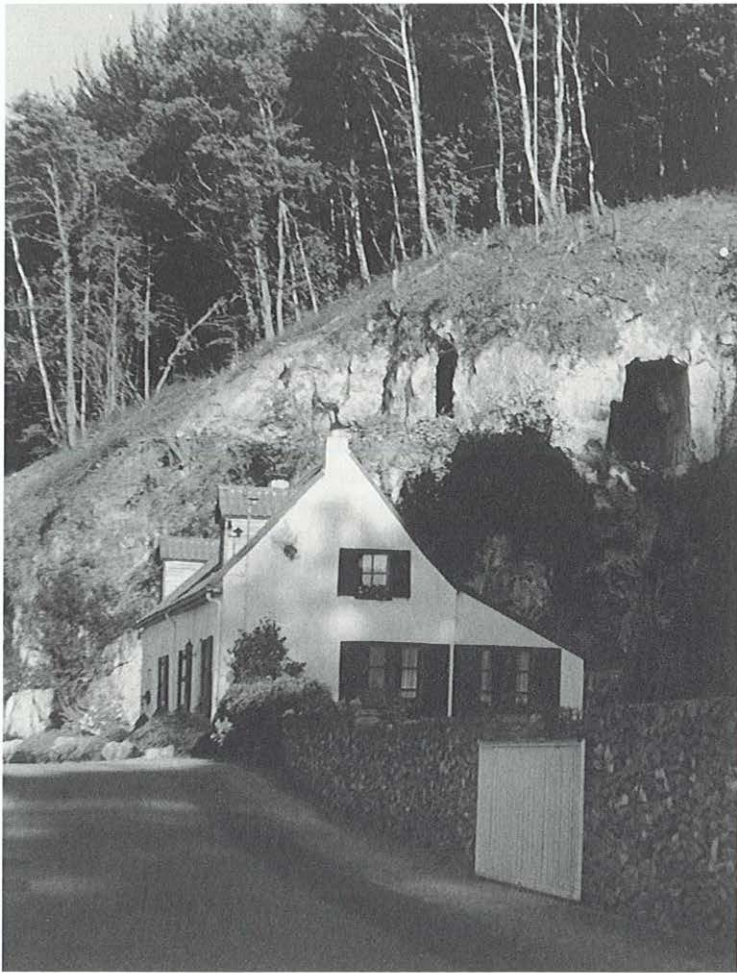
Naarmate de bezetting langer duurde en de Duitsers de druk verder opvoerden door middel van allerlei onsympathieke verordeningen, groeide de frustratie van de bevolking. Steeds meer mensen kregen de onbedwingbare neiging om die moffen op de een andere wijze te dwarsbomen. De jeugd bleef hierbij niet achter en richtte al haar kwajongensachtige baldadigheid op de gehate bezetters. Eén van de voor de hand liggende streken was natuurlijk het bekladden of afscheuren van de brallerige proclamaties en wervende affiches van de nazi's. Begin 1942 werd Joop Geijsen door twee NSB-ers ingerekend toen hij door nachtelijk Meerssen liep te zeulen met een ladder. De dienstklappers hadden tijdens hun ronde bemerkt dat de door hen aangebrachte pamfletten met *MELDT U BIJ DE W.A.* overal van de aanplakborden waren gescheurd, zodat de witte snippers vrolijk door de donkere straten van het dorp dwarrelden. De nazi's begrepen meteen dat er een verband was tussen de verscheurde aanplakbiljetten en de jongen met de ladder en de dag daarop werd Joop opgehaald en naar de Ortskommendantur gevoerd. Daar werd hij voorgeleid aan een wat oudere Duitser, die gelukkig niet een van de kwaadsten bleek te zijn en die al helemaal in zijn nopjes was toen hij merkte dat Joop de

Duitse taal goed beheerste. “Wass hat der Bub’ denn gemacht?”, vroeg hij streng aan de nu opeens wel heel serviele NSB-ers. En nadat die in gebrekkig Duits uitgelegd hadden dat ze gescheurde affiches hadden gevonden en daarna Joop met de ladder hadden zien slepen, zei hij scherp: “Wie wisst ihr denn dass der Bub’ den Täter ist, ihr habt’s ihm doch nicht machen sehen?” Daarna wendde hij zich tot Joop: “Sag mal Junge, wass machtest du denn mit der Leiter auf der Strass’, so spät nachts?” “Eh...nun”, zei Joop met een dun stemmetje, “eh...ich hatte sie geliehen und wollte sie gerade zurückbringen, ich...eh...arbeite immer nachts.” Uiteindelijk werd de “Bub” bij gebrek aan bewijs vrijgelaten. Joop wist dat de Duitsers zonder pardon mensen van allerlei leeftijden afvoerden naar gevangenschappen en strafkampen en besepte dat hij bijzonder veel geluk had gehad. De argwanende NSB-ers bleven hem echter in de gaten houden en als er in het vervolg ergens iets aan de hand was, zorgde hij wel dat hij ver uit de buurt bleef. Hij voelde zich vogelvrij en besepte dat de toestand nog veel ernstiger zou kunnen worden. Op 10 april 1942 vatte hij daarom het plan op om in een van de Meerssense grotten een schuilplaats in te richten. Hij schreef daarover later zelf: *De keuze van een schuilplaats was voorzeker een zucht naar avontuur, de oude verhalen uit de Franse overheersing, toen ook vele mensen zich schuilhielden in de grotten, gaven het plan natuurlijk ook een romantisch tintje, en gingen echt leven.*

In het boek *Limburgse monumenten vertellen 1940-1945*, waarin ook een pagina is gewijd aan de belevenissen van Joop Geijssen, schrijft A. Cammaert over diens dagboek: *Dat vertelt in het begin over kwajongensromantiek zoals in de ook al door de Duitsers opgeheven katholieke jeugdbeweging. Langzaam*

maar zeker drong het echter tot de jonge Meerssenaren door dat oorlog en onderduiken geen spelletjes zijn. Om Joop zijn beweegredenen om in de groeve te gaan onderduiken af te doen als louter “kwajongensromantiek” is naar mijn idee toch wat te simplistisch. Wanneer we zijn dagboek lezen, wordt al gauw duidelijk dat Joop zich nooit ergens toe liet dwingen, noch door de Duitse bezetter die hem dwangarbeid wilde laten verrichten, noch door de ondergrondse beweging die hem later als hulpje bij een boer wilde onderbrengen. Steeds weigerde hij de door anderen uitgestippelde paden te volgen en koos hij voor het ongewisse, het pad van de ondervinding, het persoonlijk avontuur. Joop Geijssen hield toen ook al van het pionieren, dat in zijn verdere leven zo’n grote rol zou blijven spelen! Indien hij moest onderduiken, dan zou hij van die nood een deugd maken. Hij liet zich inspireren door de geschiedenis en hij besloot de verhalen over de vluchtelingen die tijdens de Franse overheersing in de grotten verbleven, te gaan navolgen. Dat zou een waardevolle ervaring zijn, nog veel interessanter dan het maken van buskruit of het demonteren van onontpofte vliegtuigbommen, waar hij zich tot voor kort mee had beziggehouden. Het avontuur werd geregistreerd door middel van dagboeken, logboeken en fotomateriaal, zoals in de wetenschap gebruikelijk is bij experimenten. Als we nu al die verslagen lezen, lijkt het er op dat de oude verhalen inderdaad tot leven komen en bij enkele passages zou je haast denken dat ze geschreven werden door Johannes Schepers, Servaes Widdershoven of Max De la Croix, de eedweigerars uit de Franse Tijd. Joop Geijssen bewees dus proefondervindinglijk dat het mogelijk is om te leven zoals de geschiedenissen over deze priesters verhalen.

figuur 19:

Het huis van Gir en Marie Janssen anno 1980.

Zoals zoveel jongens in Zuid-Limburg, was Joop tamelijk vertrouwd met de geheimzinnige grottenwereld. Hij had vroeger vaak gespeeld in de schemerige gangen nabij de ingang, maar was echter nog nooit erg ver in een van de grotere gangens-telsels doorgedrongen. Met hulp van de mergelwerker en blokbreker Gir Janssen vond hij diep in de Leraarsgroeve een veilige gang, die geschikt zou zijn als schuilplaats. De ingang van de Leraarsgroeve was alleen bereikbaar via de tuin van het *Oude Huis Curfs* aan het Meerssener Gemeentebroek, waar toen de familie Janssen woonde. De blokbreker beloofde de helpers van de onderduikers toe te laten en zelf ook mee te helpen met de verzorging. Hij nam daarmee een groot risico, want hij was slechts de beheerder van de groeve. De eigenaar, het nabijgelegen kalkbedrijf Schunck, mocht beslist niets weten van onderduikers op het terrein. Toen de plek van de schuilplaats eenmaal vaststond, ging Joop regelmatig naar de berg om er de weg te leren kennen en om de gang bewoonbaar te maken. Zo lezen we in het dagboek op 1 juni 1942: *Ik ben in de blokberg gaan werken aan een verblijfplaats.*

In 1942 werd de Arbeidsdienst ingesteld door de Duitsers. Jonge mannen van achttien jaar moesten worden gekeurd en diegenen die geschikt werden bevonden moesten voor een half jaar naar een kamp, ergens in Nederland. Daar werden ze gedruild om voor de bezetter te gaan werken. Ze moesten de afgedankte, door een bruin verfbad gehaalde uniformen van het Nederlandse leger dragen en exerceren met een schop over de schouder. Het kamp was georganiseerd als een strenge jeugdbeweging en de overste moest "hopman" worden genoemd. Joop Geijssen was in 1924 geboren en hoorde dus bij de kandidaten voor de Arbeidsdienst, hij schreef in zijn dagboek:

Vrijdag 28 augustus 1942: *Ik heb een oproep gekregen om gekeurd te worden voor de "Arbeidsdienst". Ik zal geen opleiding volgen om dienstbaar te worden voor de bezetter, dus ik ga niet.*

Woensdag 25 november 1942: *Bij de keuring voor de arbeidsdienst ben ik afgekeurd door een sympathieke dokter; hij heeft me gered. Er is me medegedeeld dat er nog een proces zal volgen en dat ik voorlopig niet meer mag studeren, maar moet gaan werken en me daarvoor moet melden op het arbeidsbureau in Maastricht.*

Dit spook was dus verjaagd, maar al gauw doemde er een ander op dat nog veel kwaadaardiger was: de Arbeitseinsatz! De mannen werden verplicht om in Duitsland in fabrieken te gaan werken. Wie weigerde, kreeg geen stempel op de stamkaart die nodig was om aan levensmiddelen te komen en kwam daardoor zonder voedsel te zitten. We volgen de ontwikkelingen weer aan de hand van fragmenten uit de dagboeken van Joop Geijssen:

Dinsdag 2 maart 1943: *De toestand is verschrikkelijk, duizenden moeten naar Duitsland, gaan werken voor de vijand. De Oranje Zender afgeluisterd. Veel gepraat, maar wanneer is die invasie nou?!*

Vrijdag 9 april 1943: *Het is zover; eergisteren heb ik een oproep gekregen voor Duitsland, bestemming Jena-Fabrieken, op het arbeidsbureau waar ik me moest melden, werd ik meteen goedgekeurd.*

Zaterdag 17 april 1943: *Ik ben naar de blokberg geweest om me beter te oriënteren. Het is een goede onderduikplaats.*

Joop Geijssen vertelde Jacq Gommers, een leider van de voormalige Jonge Wacht, over zijn voornemen om in de groeve onder te duiken en vroeg hem om hulp. De jeugdleider drong erop aan dat Joop zijn plan ook aan kapelaan Geelen zou vertellen omdat die, als ex-directeur van de Jonge Wacht, zou worden opgepakt als het fout zou gaan. Joop had de kapelaan liever niet in zijn avontuur betrokken, om hem niet onnodig in gevaar te brengen, maar hij besepte nu dat de man inderdaad gewaarschuwd moest worden. De kapelaan bleek gelukkig uit het goede hout gesneden te zijn en werd zelfs de voornaamste kracht in de onderduikerorganisatie. Hij zou de laatste jaren van de oorlog bij het verzet betrokken zijn en werd de steun en toeverlaat voor zeer veel mensen, die in gevaar kwamen door de maatregelen van de Duitse bezetter. Ook Jef Cortenraad, boekhouder van het Kalkbedrijf Schunck dat naast de Leraarsgroeve lag, werd betrokken bij het complot. Hij zou de bezorging van de levensmiddelen op zich nemen, want hij kwam iedere dag twee keer langs de groeve om naar zijn werk te gaan en zou dus niet snel argwaan wekken. De onderduikers zouden verder nog geholpen worden door enkele leiders van de voormalige Jonge Wacht o.a. Piere Gommers, Piet Leerschool en Herman Schuh. De priesterstudent Jan Schulpen zou zijn steentje bijdragen in de perioden dat hij als logé bij kapelaan Geelen zijn vakanties doorbracht. Al deze mensen fungeerden als contactpersonen en bezochten om de paar weken de jongens in de groeve, meestal in de avonden, voordat de spertijd inging. Ze bezorgden de levensmiddelen en de brieven en pakjes van thuis en hielden de jonge kluizenaars op de hoogte van wat er in het dorp gebeurde en hoe de oorlog zich verder ontwikkelde. In de loop van de tijd zou het de verzorgers veel moeite gaan kosten om de onderduikers te voeden. Gelukkig kon kapelaan Geelen meestal wel via zijn

uitgebreide ondergrondse netwerk aan wat levensmiddelen komen. Het voedsel was echter zeer ongevarieerd en bestond voornamelijk uit brood en gekookte aardappelen.

Al gauw gebruikte Kapelaan Geelen de schuilplaats in de Leeraarsgroeve om een onderduiker aan een voorlopige verblijfplaats te helpen. De bezetter had een meldingsplicht ingesteld voor studenten. Die moesten een loyaliteitsverklaring tekenen en als ze weigerden, werd hen de verdere studie verboden en konden ze worden opgepakt. Dit overkwam ook de uit Meerssen afkomstige Jan Leerschool, die in Nijmegen aan de Katholieke Universiteit studeerde:

Woensdag 6 mei: *Een student, Jan Leerschool uit de Bunderstraat vraagt om hulp bij het onderduiken bij kapelaan Geelen. Hij gaat als eerste de berg in, bij het Meerssenerbroek.(...) In mijn hol, ik mag er nu niet meer naar toe, te gevaarlijk.*

Ook voor Joop Geijzen zelf werd de situatie steeds precairder;

Zaterdag 8 mei 1943: *Alle Nederlandse mannen van 18 tot en met 35 jaar moeten zich melden op het arbeidsbureau om in Duitsland te gaan werken.*

Zondag 13 juni 1943: *Weer een verordening. Alle jongemannen, geboren in het jaar 1924 moeten zich melden, behalve de mijnwerkers. Deze personen moeten voor 27 juni '43 werkzaam zijn in Duitsland. Daar hoor ik ook bij!*

Vrijdag 18 juni 1943: *Ik heb bericht gekregen dat een ambtenaar mijn arbeidskaart uit de kaartenbak heeft laten verdwijnen. Dat*

betekent dat ik op papier naar Duitsland ben vertrokken. Ik moet wel uitkijken dat ze me niet arresteren.

Zaterdag 3 juli 1943: *Een overall gekocht voor F10,50 en 42 punten, ook een paar klompen. (Dit zou al gauw de standaardkleding worden van de onderduikers in de groeve! F.L.)*

Zondag 4 juli 1943: *Waarschuwingen gekregen om me te gaan schuil houden, ik wordt gezocht. Morgen dan maar de berg in met een metgezel waarvan de naam mij nog niet bekend is.*

Maandag 5 juli 1943: *Vanavond hebben we ons gemeld bij Kapelaan Geelen om naar de berg te vertrekken. Mijn metgezel bleek Jan Kleijnen te zijn, een leeftijdgenoot.*

De schuilplaats in de berg werd zo veel mogelijk geheim gehouden en zelfs de ouders van de onderduikers mochten er niets van weten. Jan Kleijnen had thuis nog afscheid kunnen nemen, want hij zou die dag officieel naar Duitsland vertrekken. Joop Geijzen kon dat voorwendsel echter niet gebruiken en om lastige vragen te vermijden, vertrok hij stilletjes, zonder afscheid te nemen. Hij liet een brief achter waarin hij schreef dat hij was ondergedoken en dat hij nog van zich zou laten horen. De onderduikers zouden in hun brieven steeds doen alsof ze in een klooster ondergedoken zaten. Het vereiste echter nogal wat kunst- en vliegwerk om telkens weer brieven aan de familie te schrijven, zonder al te veel leugens te vertellen en zonder hun werkelijke verblijfplaats prijs te geven.

Toen Joop Geijzen op kerstmis 1943 een kort bezoekje aan het ouderlijk huis bracht, viel hij bijna door de mand. Zijn moeder

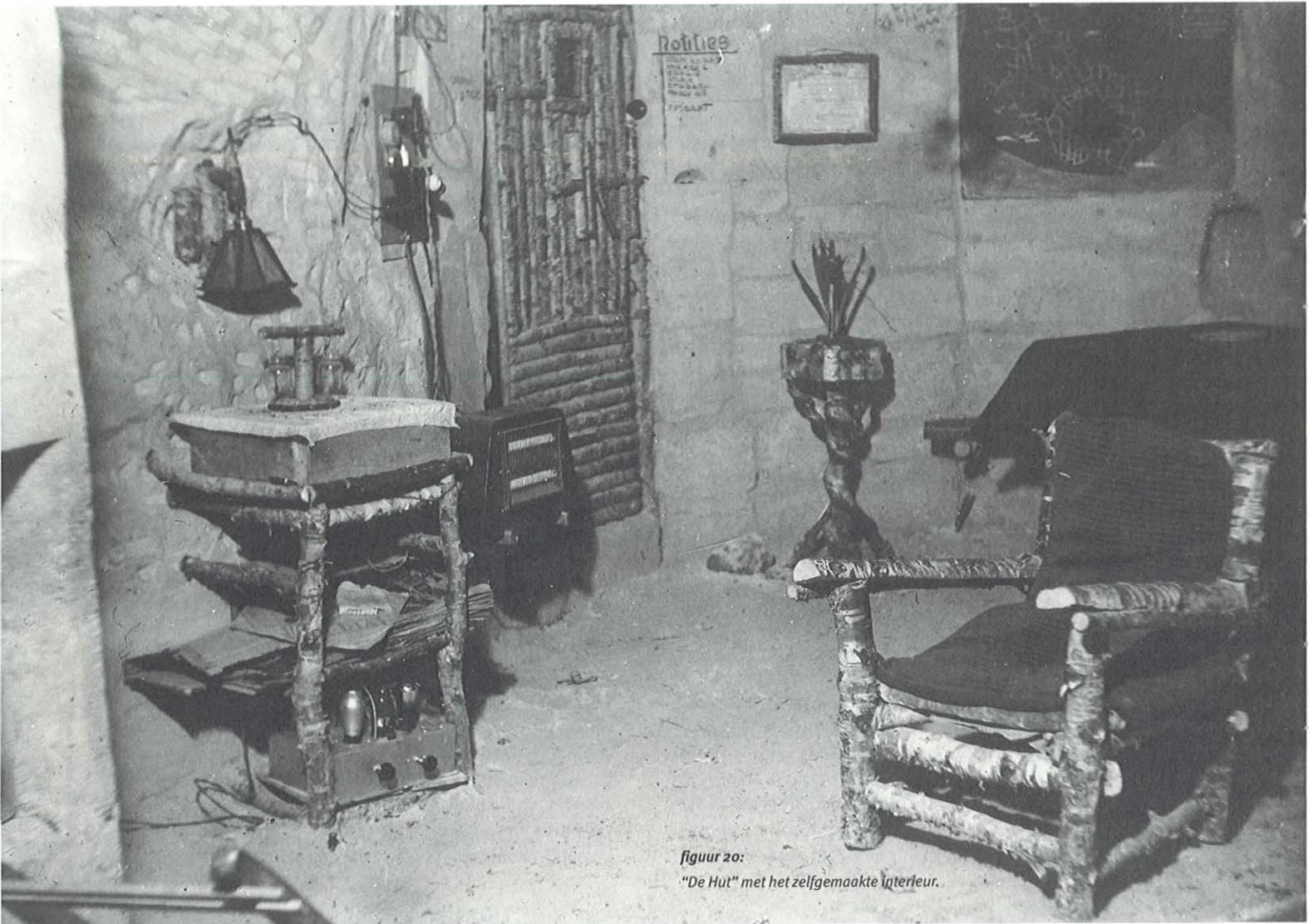
kreeg argwaan en zei: "Volgens mij zit je helemaal niet in een klooster, want je hebt in de tijd dat je hier bent al wel vijfmaal gevloekt, dat hadden de paters je wel afgeleerd." Wat dat betreft was het dus maar goed, dat dit het enige bezoek aan het ouderlijk huis was gedurende de onderduikperiode, want anders was alles zeker uitgekomen en was de schuilplaats zo goed als onbruikbaar geworden. Toch verspreidde zich onvermijdelijk het gerucht over de drie onderduikers door het kleine dorp, zij het dan ook zéér langzaam. Joops ouders kwamen er uiteindelijk achter doordat zijn moeder het in een winkel hoorde vertellen. Dat was echter pas tegen Pasen 1944 en vanaf dat moment hoefde Joop dus niet meer te liegen in zijn brieven. Hij moest natuurlijk wel nog steeds zeer voorzichtig zijn met wat hij schreef, voor het geval kwaadwillenden de brief in handen kregen. Het was de familie overigens wel van begin af aan opgevallen dat er altijd een eigenaardige mufte lucht aan de brieven hing....

DE ONDERGRONDSE WERKELIJKHEID

Toen Joop Geijzen en Jan Kleijnen in de schuilplaats aankwamen, woonde Jan Leerschool daar nog. Hij vertrok echter al na een week naar een comfortabeler onderduikadres in Nijmegen. Op 19 juli kwam Frans Heijnen uit de Humcoverstraat te Meerssen, ook een lid van de Jonge Wacht, in zijn plaats. Op 29 juli 1943 volgde Harry Vleugeleers uit de Volderstraat te Meerssen en op 6 augustus 1943 Sjeng Ronden uit de Stationsstraat te Meerssen. De twee laatstgenoemden vertrokken al weer vrij gauw, zodat vanaf begin herfst 1943 het driemanschap Geijzen-Heijnen-Kleijnen overbleef. Hun schuilplaats kreeg de naam "de hut",

een term uit de voormalige jeugdbeweging. De doodlopende gang werd gedeeltelijk afgesloten met een muur van mergelbrokken, zodat er een ruimte van ongeveer vijf bij tweeëneenhalve meter ontstond. In deze "kamer" voelden de onderduikers zich geborgen en de loop van de tijd richtten ze de ruimte verder in met zelfgemaakte meubels van berkenhout, dat ze 's nachts in het bos gingen kappen. De wanden van de hut werden in de loop van de tijd volgeschreven met (bijbel)spreuken.

De onderduikers voelden zich heel veilig in de berg en hadden geen angst voor de donkere grottenwereld die hen omringde. Het werd hun eigen "Dorp Mergel", compleet met straten en pleinen. Wel bleek spoedig dat de harde realiteit geheel anders was dan de romantische verhalen over de vluchtelingen uit de Franse tijd deden vermoeden. De enige manier om het onderaards verblijf vol te kunnen houden, was om volledig afstand te doen van alle aanspraken op het comfort dat ze gewend waren, want zelfs de gedachte hieraan zou hun moreel ondermijnen en hen langzaam maar zeker kapot maken. Het was een soort reparaties dat ieder voor zich moest doormaken. Praten zou alles alleen nog maar erger maken en daarbij wilden ze niet aan elkaar toegeven dat het vooruitzicht om zo nog maanden, misschien zelfs wel jaren te leven, hen bedrukte. Ze waren echter vastbesloten om vol te houden, want als ze werkelijk hadden weggewild, waren er best nog wel andere onderduikplekken te vinden geweest. Jan Leerschool, Jong Ronden en Harry Vleugels vertrokken immers ook al na betrekkelijk korte tijd naar leefbaarder oorden. Het trio Geijzen-Heijnen-Kleijnen prefereerde echter de vrijheid van het zelfgekozen harde leven in de groeve, ver boven het volledig door anderen gedicteerde en gecontroleerde onderduikerbestaan, dat de alternatieven hen boden.

Rofiles

1914
1915
1916
1917
1918
1919
1920
1921
1922
1923
1924
1925
1926
1927
1928
1929
1930
1931
1932
1933
1934
1935
1936
1937
1938
1939
1940
1941
1942
1943
1944
1945
1946
1947
1948
1949
1950
1951
1952
1953
1954
1955
1956
1957
1958
1959
1960
1961
1962
1963
1964
1965
1966
1967
1968
1969
1970
1971
1972
1973
1974
1975
1976
1977
1978
1979
1980
1981
1982
1983
1984
1985
1986
1987
1988
1989
1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
2015
2016
2017
2018
2019
2020
2021
2022
2023
2024
2025
2026
2027
2028
2029
2030
2031
2032
2033
2034
2035
2036
2037
2038
2039
2040
2041
2042
2043
2044
2045
2046
2047
2048
2049
2050
2051
2052
2053
2054
2055
2056
2057
2058
2059
2060
2061
2062
2063
2064
2065
2066
2067
2068
2069
2070
2071
2072
2073
2074
2075
2076
2077
2078
2079
2080
2081
2082
2083
2084
2085
2086
2087
2088
2089
2090
2091
2092
2093
2094
2095
2096
2097
2098
2099
2100

figuur 20:

"De Hut" met het zelfgemaakte interieur.

De vocht bleek het grootste probleem in de groeve; na een maand merkten de onderduikers dat hun matrassen, schoenen en boeken wegrotten en dat de wekker stil was blijven staan omdat het mechanisme verroest was. Als ze bij de ingang van de groeve kwamen, dampten hun kleren van de vocht, zodat ze besloten om zo weinig mogelijk aan te trekken; alleen wat ondergoed met daarover een overall. Tegelijkertijd werden de maffe sokken en zompige schoenen ingeruild voor houten klompen. De rottende matrassen werden weggegooid en in plaats daarvan kwam er vers stro en hooi om op te slapen, net als in de Franse tijd. Er was geen kachel of open vuur, omdat een rookafvoer hen zou kunnen verraden. Warm water voor koffie of thee werd gekookt op een eenvoudig primusje. De jongens gingen in de winter vaak bij de ingang zitten en als ze het daar koud genoeg hadden gekregen, gingen ze terug naar de hut, waar het dan heerlijk warm leek!

Omdat de jonge onderduikers zich overdag beter niet buiten hun schuilplaats konden begeven, stonden ze pas tegen de avond op. Ze begaven zich dan altijd eerst naar de kapel om hun "morgengebed" te bidden. Na even een luchtje te hebben geschept bij de ingang, gingen ze dan vervolgens weer terug naar de hut om te ontbijten. Daarna moesten ze het eens zien te worden over hoe ze samen de rest van hun dag zouden doorbrengen. De jongens waren namelijk gedwongen om heel dicht bij elkaar te blijven omdat ze, wegens de beperkte hoeveelheden carbid en petroleum die de kapelaan voor hen kon bemachtigen, meestal maar slechts één lamp konden gebruiken. Als een van hen even weg moest om zijn behoefte te doen, zaten de anderen dus in het stikdonker!

figuur 21:

Gir en Marie Janssen, die in het huisje bij de berg woonden.

29

Aangezien er niet veel anders te doen was, gingen Joop en zijn makkers vaak tekenen in wat verder van de hut gelegen gangen. Omdat ze altijd bij elkaar in de buurt moesten blijven, ontstonden er op den duur hele galerijen met tekeningen, waaronder een galerij met politieke kopstukken, een operagalerij met scènes uit beroemde opera's en een galerij met sporthelden. Na de oorlog werden de tekeningen een bezienswaardigheid bij rondleidingen, maar toen in 1959 een groot stuk van de groeve instortte, verdwenen deze werkstukken voor goed onder het puin.

Als er niet getekend werd, brachten de onderduikers de dag door met het verfraaien van de hut. Omdat er nauwelijks gereedschap was, kostte elk klusje ontzettend veel tijd en moest

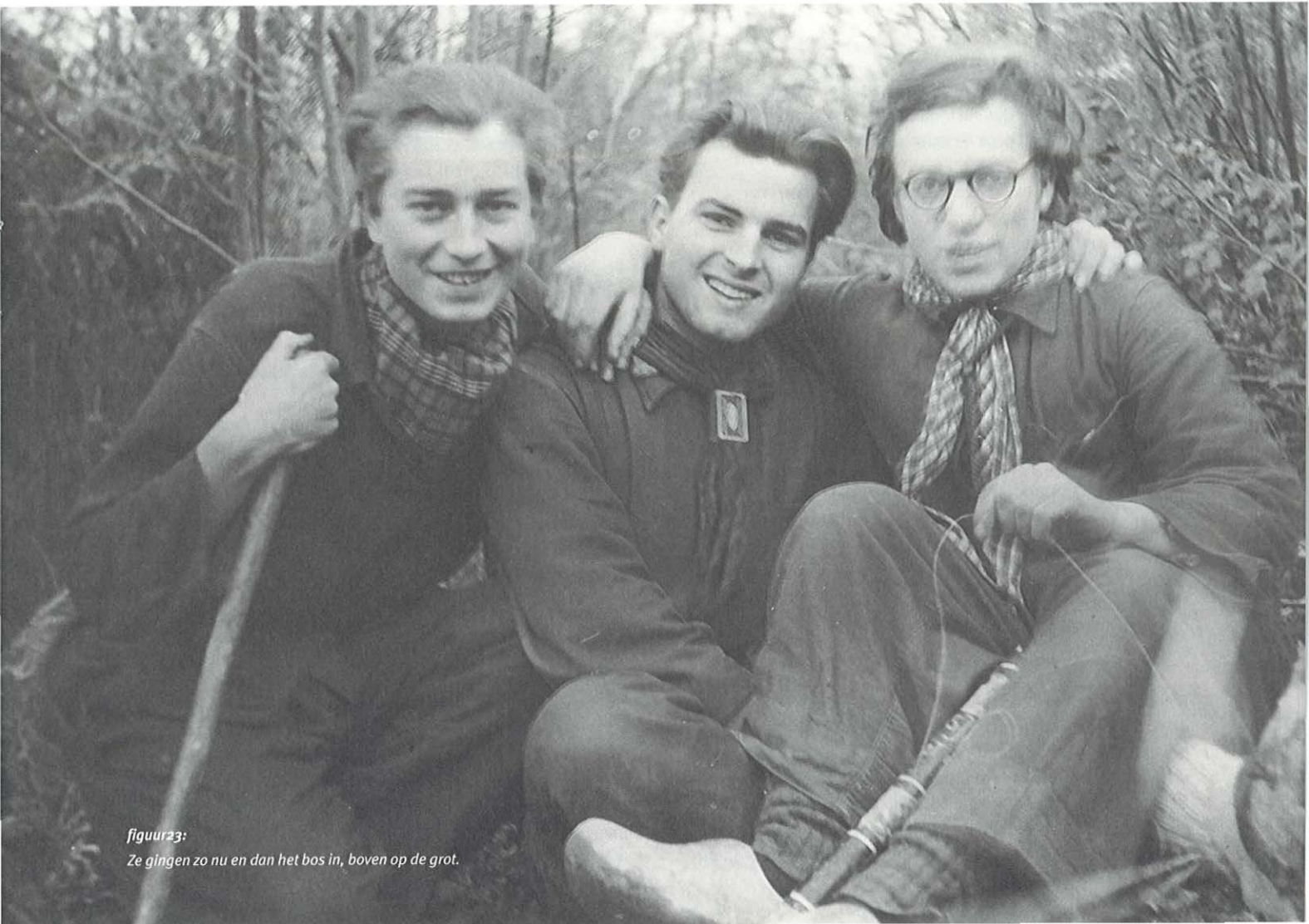

figuur 22:

De onderduikers in hun "Hut". V.l.n.r. J. Kleijnen, F. Heijnen en J. Geijssen.

er vaak worden geïmproviseerd. Na zo de ochtend (eigenlijk avond) te hebben doorgebracht, gingen ze tegen middernacht gedrieën naar de uitgang. Eentje moest dan afdalen naar het huis van Gir Janssen om een emmer water te halen. In de zomer was dit geen probleem, maar in de winter, als de helling vol sneeuw lag of bevroren was, kwam het regelmatig voor dat de waterdrager met de volle emmer uitgled en opnieuw beneden water moest gaan halen. Als het water bij de ingang was aangekomen, gingen de jongens biddend terug naar de hut. Er werd dan eerst weer wat gegeten en de uren daarop lazen ze wat in een boek of schreven ze brieven naar hun ouders. Vervolgens werd er een tocht door de hele berg gemaakt, onderwijl de rozenkrans biddend. Uiterst gevoelig geworden voor minuscule temperatuurverschillen en verschillen in vochtigheidsgraad, konden de onderduikers op den duur blindelings de weg naar de uitgang vinden. Omstreeks zes uur 's ochtends verbleven ze, als het weer het toeliet, een poosje buiten bij de ingang, om daarna weer biddend op weg te gaan naar de hut. Tegen een uur of zeven in de ochtend deden ze meestal het licht uit om te gaan slapen.

De volledig donkere en geluidloze omgeving nodigde uit tot veel slapen en de jongens moesten zich moeite doen om hun leven volgens een gezonde regelmaat te laten verlopen. Uit het onderduikerlogboek en de dagboeken blijkt dat de tijden waarop werd geslapen, gegeten en gebeden nauwkeurig werden bijgehouden, want dat was noodzakelijk om niet totaal van de wereld te raken. De eerste maanden van het verblijf in de groeve vielen in de zomer en was er voor de onderduikers nog duidelijk verschil tussen dag en nacht. Ze konden dan, ondanks dat ze tijdens een groot deel van de dag sliepen, toch nog heel wat uren

figuur 23:

Ze gingen zo nu en dan het bos in, boven op de grot.

jes zon meepikken. Hoewel ze de meeste tijd ondergronds doorbrachten woonden ze dus toch ook buiten in de natuur en werden ze zeer beïnvloed door de seizoenen.

17 augustus 1943: *Sinds enkele dagen staan we veel vroeger op want we moeten iets meer van het prachtige weer profiteren vindt men. We gaan dan ook overdag vrij veel in het bos liggen, in een gedeelte dat voor buitenstaanders niet toegankelijk is omdat het Uebungsgelände van de Duitse Wehrmacht is.*

In het begin leek het onderduiken dus nog op een onbezorgde, zij het dan ietwat merkwaardige kampeervakantie, maar toch dienden de eerste tekenen van vereenzaming zich al aan. Gir Janssen verdiende 's zomers wat bij door rondleidingen te geven in de groeve en er was afgesproken dat hij tijdig van te voren zou waarschuwen als er een groep kwam, zodat de onderduikers zich veilig in hun schuilplaats zouden kunnen terugtrekken. Toch won de nieuwsgierigheid het soms van de voorzichtigheid en dan gingen de drie jongens op blote voeten en zonder licht achter de rondleiding aan. Joop schreef hierover: *Het was spannend, want het zien van andere mensen had voor ons een aparte bekoring, vooral als er ook jongedames bij waren.*

Dichtbij en toch zo onbereikbaar! Nog een ander voorbeeld: op een stralende zondagnamiddag klommen de jongens in een hoge boom naast de ingang van de groeve om van daaruit, verscholen tussen de bladeren, naar de wandelaars te kijken. Ze herkenden op afstand enkele bekenden uit het dorp en zagen leeftijdgenoten en vrijende paartjes voorbijkomen. Daardoor voelden ze zich plotseling hopeloos gevangen in hun onder-

grondse bestaan en het verlangen naar een gewoon leven, tussen alle andere mensen, laaide in alle hevigheid op. Tegelijkertijd beseften ze echter dat iedere opstandigheid tegen hun lot een onvoorzichtigheid zou zijn die hun de kop zou kunnen kosten. Ze besloten daarom maar zichzelf niet meer te kwellen met dergelijke "leuke" uitstapjes.

Was de stemming in zomer over het algemeen nog tamelijk optimistisch geweest, in de herfst begonnen onherroepelijk de sombere tijden. Het werd 's nachts en 's ochtends te koud om zich nog buiten de groeve te kunnen begeven en door de korte dagen zagen de jongens nog maar nauwelijks daglicht. Als ze opstonden was de zon al ondergegaan, en als ze naar bed gingen was het nog donker. Omdat ze steeds bleker en kouwlijker werden, bracht de kapelaan wel eens wat flessen wijn voor hen mee. Iedere dag een glaasje, zou de kou wel wat op afstand houden, meende de goede man. De gedeprimeerde en kleumende onderduikers dronken echter meestal meteen de hele voorraad op, waarna ze een etmaal of langer wegzonken in de troostrijke vergetelheid van een diepe slaap.

De vervreemding sloeg steeds harder toe. De drie vrienden begonnen elkaar zo goed te kennen dat ze elkaar niets nieuws meer te vertellen hadden en spraken alleen nog als de situatie dat vereiste, bijvoorbeeld om te overleggen wat ze die dag zouden gaan doen. Op den duur hadden ze ook hun helpers nog maar weinig te vertellen, want die zouden immers toch nooit begrijpen hoe zij hier in werkelijkheid leefden. De verzorgers herkenden haast hun vrienden niet meer in die drie grimmige knapen en begonnen zich ernstig zorgen te maken. Hoe langer de jongens dit barre kluzenaarsleven leidden, hoe meer ze verstarde-

figuur 24:

De onderduikers voor de ingang (winter 1943).

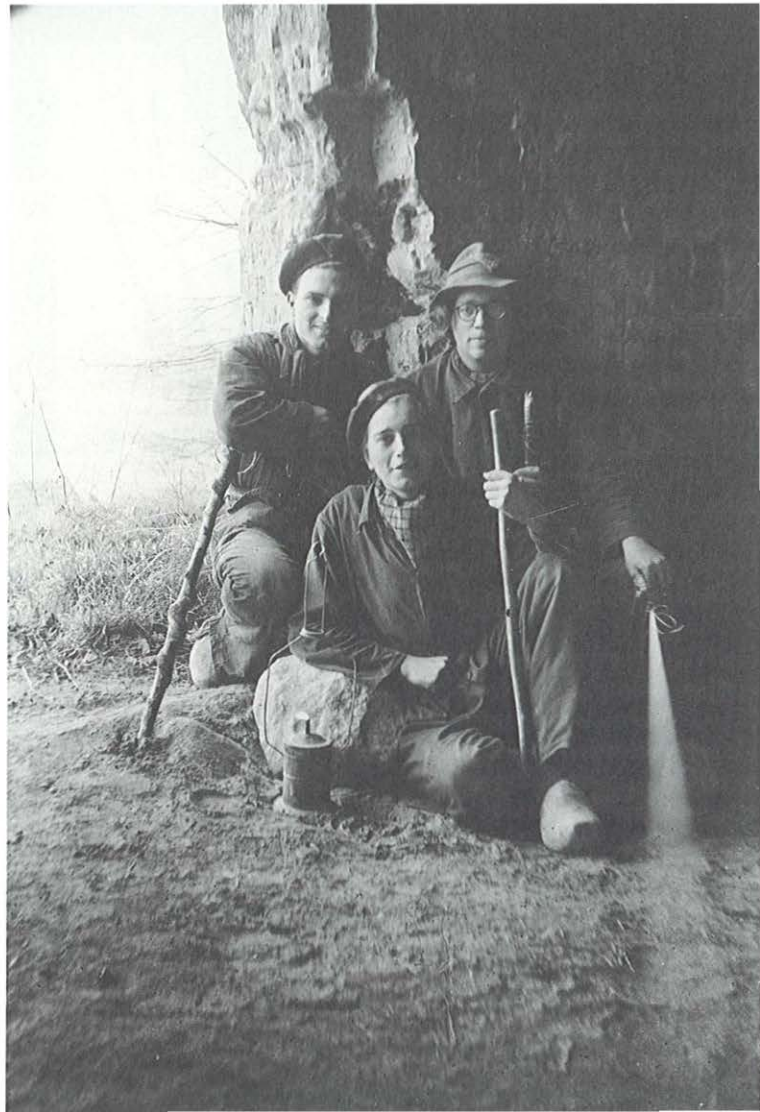
Zondag 7 november 1943: De toestand is hier de laatste dagen niet rooskleurig, het is echt winter. Hier in de hut is het natuurlijk koud zoals altijd, maar buiten is het ontzettend koud en er waait een gure noordenwind. We krijgen het niet meer warm. Ook de verveling slaat toe, de houtskool is op dus van tekenen komt ook niet veel. Gelukkig is het ook goed werken met zelfgemaakte houtskool om te tekenen. Misschien gaat het nu weer beter. We zitten vaker uren naar elkaar te turen, maken vervelende opmerkingen en bekritisieren elkaar. Het gaat soms zo ver dat deze of gene opstaat en alleen de berg inloopt, de lamp meeneemt en de anderen in duisternis achterlaat. Het eindigt dan weer met een hardnekkig stilzwijgen en vaak met veel verdriet. Het kan zo niet langer, dit moet ophouden. We moeten iets aan onze levenswijze veranderen. We willen wel eens proberen om weer overdag wakker te zijn en normaal 's nachts te slapen. Of dat zal lukken? En of dat zal helpen????

Rond Kerstmis 1943 mochten de drie onderduikers een week doorbrengen in het klooster van de Kleine Zusters van Sint-Jozef. Ze zouden daar een beetje kunnen bijkomen van het ascetische leven in de berg en van daaruit op Kerstmis hun ouders bezoeken. Ze werden die week natuurlijk flink in de watten gelegd door de nonnetjes, maar merkten ondanks dat al gauw dat ze aanpassingsproblemen hadden. Hun levensritme stond op z'n kop en midden op de dag vielen ze zomaar in hun stoel in slaap. Ze waren suf en afwezig en leken wel verleerd om een wat langer gesprek te voeren. Daarbij waren ze niet meer gewend aan al het geluid om hen heen en vermoede de veelheid aan prikkels hen uitermate. Na die week bijkomen in het klooster waren de jongens dan ook doodop en dolblij dat ze terug konden naar de rust van hun berg!

In de weken voor Kerstmis hadden de onderduikers kerststal-
jes vervaardigd uit hout en stro. De bijbehorende beeldjes van
klei bakten ze 's nachts in de kalkoven van Schunck, waar ze
zichzelf dan ook meteen even lekker bij konden warmen. De
stal-
letjes deden ze cadeau aan de families van hun helpers.
Toen de onderduikers na Kerstmis terugkwamen in de Groeve
hadden ze geen bezigheid meer en sloeg de apathie weer in alle
hevigheid toe. Ze besloten daarom om een tunnel te gaan
graven. Jan Kleijnen had de groeve gekarteerd en ontdekt dat
hun ondergrondse hut niet meer dan vijftig meter van de kalk-
fabriek van Schunck lag. Het plan was nu om een schuin
oplopende tunnel uit te hakken, die na vijftien meter aan de
oppervlakte zou komen. Ze zouden dan 's nachts een lange
kabel naar de fabriek trekken en clandestien stroom kunnen
aftappen. De hele onderneming was al zonder meer de moeite
waard als bezigheidstherapie, maar als ze ook nog slaagde
zouden hun levensomstandigheden aanzienlijk verbeteren; dan
zouden ze elektrische verlichting en verwarming hebben.

Half februari 1944 was de klus geklaard. Met hamer, beitel en
houweel was met veel moeite de hele gang uitgehakt en kon de
kabel doorgetrokken worden. Het plan werkte uitstekend,
voorgesteld dat er iedere avond iemand met de kabel door
het dichte struikgewas kroop, de stekker in de stekkerdoos stak
en de ochtend daarop de kabel weer weggehaalde. Het kwam
echter heel wat keren voor dat het weer zo slecht was, dat nie-
mand de kabel wilde gaan leggen en dat ze het zonder verwarm-
ing en elektrisch licht moesten stellen. Dan stond de petroleum-
lamp gewoon weer op tafel.

figuur 25: Voor de ingang: Jan Kleijnen (l), Joop Geijzen (r) en Frans Heijnen (m).

Door gebrek aan afwisseling dreigden het drietal vaak af te glijden in volkomen lethargie. Het is daarom - achteraf bekeken - goed geweest dat de eentonigheid nu en dan werd verstoord door een incident, dat er voor zorgde dat ze weer helemaal op hun qui-vive waren. Het zou in het kader van dit verhaal te ver voeren om al deze gebeurtenissen uitgebreid te beschrijven, dus hier volgen slechts een paar voorbeelden:

- Op 17 augustus 1943 waren de jongens getuigen van een luchtgevecht boven de groeve, waarbij een vliegtuig van de geallieerden werd neergehaald. De bemanning sprong met valschermen uit het toestel en de onderduikers zagen dat één van de parachutisten vlak bij de groeve neerkwam. Kort daarop kwam Jef Cortenraad, een van de helpers, ze waarschuwen dat een jongen van de Hitlerjugend aan de Duitsers had gemeld dat hij de piloot - in werkelijkheid een van de onderduikers - de groeve in had zien lopen en dat de Feldgendarmerie de berg zou komen doorzoeken. De jongens hadden de schrik goed te pakken en besloten ze zich in de groeve te verschansen. Ze konden immers niet weg omdat ze geen Ausweiss en geen gewone kleren hadden. Ze kropen in hun hut en verborgen de ingang achter een namaak-instorting. De piloot was bij de groeve van Curfs neergekomen en werd daar door de arbeiders verborgen. Gelukkig zochten de Duitsers de parachutist aan de verkeerde kant van de Geul en kon de piloot vluchten. De dag erna konden de onderduikers weer opgelucht ademhalen en niet alleen omdat hun schietgebedjes verhoord waren, maar ook omdat het onderhand verschrikkelijk bedompt was geworden in de volledig afgesloten hut.

- Enkele weken voor kerstmis '43 stonden de onderduikers op een avond plotseling oog in oog met een verliefd paartje, dat in de groeve een beschut plekje had gezocht om te ontkomen aan het barre winterweer dat buiten heerste. Het paar beloofde bij hoog en laag te zwijgen en hield zich ook aan die belofte. Ze brachten daarna om de paar weken een zakverse eieren naar de onderduikers om hun goede bedoelingen te tonen.

- In verband met de oorlogsindustrie, die de bezetter onder de voor hun weer zo typerende naam *Organisation Tot* was aan het opzetten in diverse onderaardse gangenstelsels in het Geuldal (o.a. Bronsdaelgroeve, Heidegroeve), wemelde het in de buurt van de Leraarsgroeve van de Duitsers. Er werd onder andere gewerkt aan een spoorlijn die vlak langs de ingang van de Leraarsgroeve liep. In de winter was de spoorlijn klaar er kwamen wel eens treinen met materiaal voorbij.

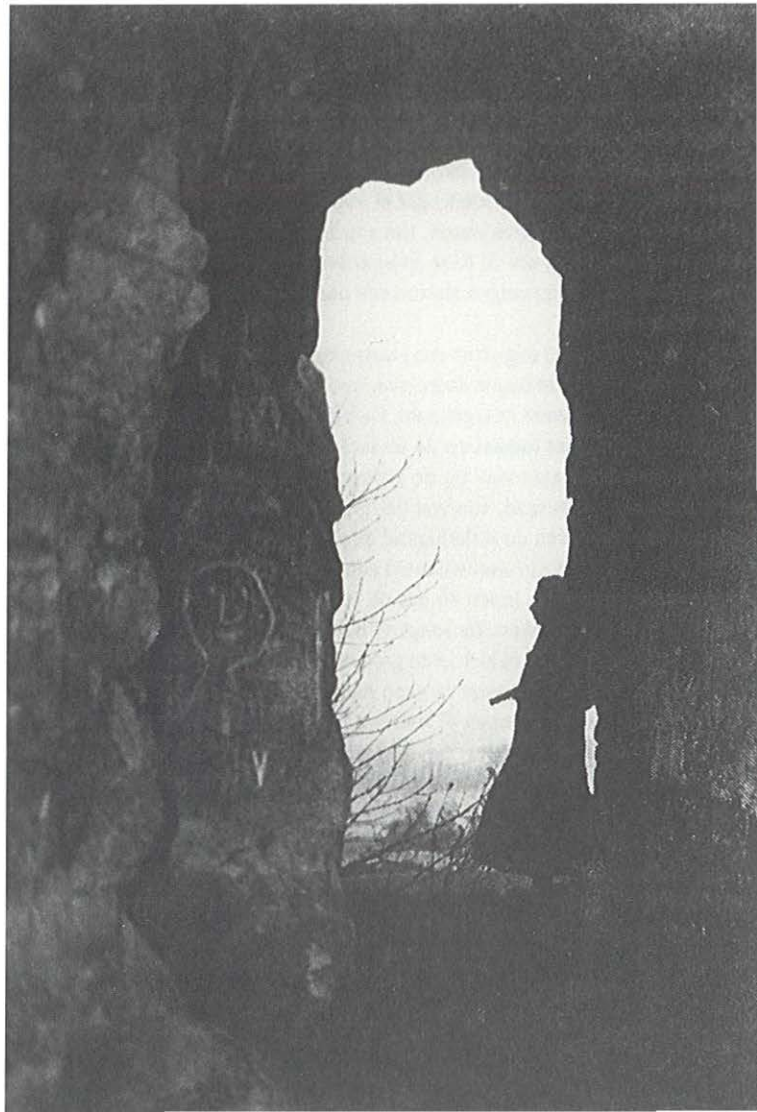
- Op een gegeven moment bereikte de onderduikers het bericht dat de Duitsers bij Staatsmijnen kaarten van de Leraarsgroeve zouden hebben opgevraagd. Of die kaarten er waren, wisten ze niet, maar om het zekere voor het onzekere te nemen, verlieten ze de Leraarsgroeve en zochten ze tijdelijk hun toevlucht in de nabijgelegen *Dassenberg*, van waaruit ze de ingang van de Leraarsgroeve in de gaten konden houden. Na vanuit de Dassenberg een week lang de Leraarsgroeve te hebben geobserveerd en geen tekenen van onraad te hebben gezien, besloten de onderduikers weer terug te keren naar hun vertrouwde hut. Overigens is de Dassenberg tegenwoordig bekend onder de naam *Ravengroeve*; de groeve bestaat uit een zaalvormig ingangsgebied met daarachter een, via een kruipgat bereikbaar, ruim en bouwvallig gangenstelsel.

• 7 februari 1944 was er weer alarm. Gir Janssen waarschuwde de onderduikers dat de Duitsers de groeven waren aan het uitkammen en al waren gekomen tot de nabijgelegen groeve Curfs. De jongens probeerden zich eerst buiten de berg, in het struikgewas van *De Hei* te verbergen, maar werden door het slechte weer gedwongen om weer terug naar binnen te gaan. Daar verschansten ze zich door de ingang van hun schuilhut te camoufleren met blokken. Na twee dagen werd het sein veilig gegeven. De Duitsers waren er volgens Gir Janssen wel geweest, maar waren uit angst voor instortingen niet erg ver de berg ingegaan.

De lente van 1944 bracht enige verlichting in het harde bestaan en Joop Geijsen presteerde het zelfs om een zonnesteek op te lopen, door op een ochtend te lang van het voorjaarszonnetje te genieten. De jongens kregen sinds enige tijd ook permanent elektriciteit van de firma Schunck. Tijdens het incident met de parachutist hadden ze via Gir Janssen de verzetsman ing. Horsmans, de bedrijfsleider van de kalkfabriek, leren kennen. Horsmans was verrast dat er onderduikers in de groeve zaten en was zeer te spreken over de schuilplaats. Daardoor werd te zijn-er tijd ook Schunck zelf betrokken bij het onderduikproject in de berg. Schunck voelde zich niet helemaal gerust bij het vooruitzicht van een bevrijding, onder andere omdat zijn zwager en compagnon Stahl een *Reichsdeutscher* was (wiens zoontje bij de Hitlerjugend was). Om zijn familie van elke blaam te zuiveren wilde Schunck wat voor de ondergrondse beweging doen en hij besloot daarom zijn groeve beschikbaar stellen voor onderduikers. De drie jongens werden hierdoor eigenlijk buiten spel gezet, omdat ze vanaf nu niet zelf meer konden bepalen

figuur 26: Gewapende wacht bij de ingang (1945)

wat er in “hun” groeve zou gebeuren. Schunck wilde er wel minstens tien onderduikers gaan huisvesten, iets waarvan de jongens wisten dat dit bijvoorbeeld alleen al in verband met wateraanvoer onmogelijk zou zijn. Om zijn goede bedoelingen te tonen, deed Schunck hen elk een bed cadeau, dat echter al binnen enkele dagen uit elkaar viel omdat de lijm oplostte in de van vocht verzadigde atmosfeer.

Zomer 1944 zouden de drie jonge onderduikers niet meer in de groeve doorbrengen. Kapelaan Geelen was opgepakt en het verzet was bezorgd dat hij zou kunnen gaan praten. Wellicht zouden de Duitsers dan in de groeve gaan zoeken en daar drie levende bewijzen vinden. Daarom drong de verzetsbeweging er op aan dat de jongens de groeve zouden verlaten. Onder deze druk besloten de jongens om het leven in de hut vaarwel te zeggen, niet omdat ze het met het verzet eens waren over de risico's van hun verblijf in de groeve, maar omdat ze tot elke prijs wilden voorkomen dat ze de kapelaan zouden belasten. Nadat de verzetsmensen de jongens dus min of meer uit hun schuilplaats verdreven hadden, gingen ze de Leraarsgroeve voor hun eigen doeleinden gebruiken. Van toen af stond er steeds een gewapende wachtpost bij de ingang. De kapelaan kwam er overigens goed vanaf, want hij werd door de ondergrondse beweging vrijgekocht van de Duitsers.

Ik was ondergedoken om mijn vrijheid te behouden en wilde me ook nu niet laten dwingen, schreef Joop Geijsen, die achteraf spijt had dat ze zich uit de groeve hadden laten verdrijven. Ze werden nu op steeds verschillende adressen ondergebracht en hadden bijna geen zeggenschap meer over hun eigen leven. Jan Kleijnen en Frans Heijnen werden ten slotte bij een boer

ondergebracht, maar Joop wilde niet gedwongen zijn om op een boerderij te werken, omdat hij dacht dat er wel geschikter werk voor hem te vinden zou zijn. Omdat hij zich niet liet dirigeren, trok de ondergrondse de handen van hem af, waardoor hij zijn bonkaart en stamkaart niet terugkreeg. Hij verborg zich aanvankelijk een paar weken op zolder in het ouderlijk huis, maar toen een Amerikaanse artilleriegranaat het dak raakte, had Joop er schoon genoeg van om voor “sitting duck” te spelen en besloot hij het initiatief weer helemaal naar zich toe te trekken. Hij had ooit van Haarlemse pensionisten, die in Schin op Geul op vakantie waren, een visitekaartje gekregen met daarop *ALTIJD WELKOM*, en vertrok op de bonnefooi naar Haarlem, waar hij tot de bevrijding zou blijven en waar hij de hongerwinter overleefde door te zingen. Maar dat is weer een heel ander verhaal.....

DE KERK VAN HET DORP MERGEL

We waren alle drie in een godsdienstig gezin opgevoed, waar geregeld gebeden werd, deze gewoonte hielden we aan. We baden zelfs veel meer dan we gewend waren. Ons leven in de berg leek dan ook spoedig op dat van monniken of kluizenaars.

Bovenstaande is een citaatje uit Joop Geijsens boek en tijdens ons gesprek legde hij het nog wat verder uit: “Toen was dat nou eenmaal de gewoonte.... men bad. In die harde tijd in de groeve konden we ons aan ons geloof optrekken.....daarbij structureerde het op vaste tijden bidden onze dag, zodat er regelmaat bleef in ons leven.” De religie was dus van levensbelang voor de onderduikers. Ter illustratie volgen nu de dagboeknotities van een

willekeurige dag. Hieruit blijkt de oprechte devotie van de onderduikers en hoeveel tijd er dagelijks werd besteed aan gebed.

Vrijdag 5 november 1943: *Vanavond om half negen besloten we om op te staan. We aten het ontbijt. Het was half elf toen we het morgengebed in de kapel gingen bidden. Daarna gingen we naar buiten, beneden naar Gir en Marie waar ik in het dagboek schreef. Om half twaalf gingen we terug naar de hut. Het vroom dat het kraakte. In de hut ging ik verder met schrijven, ditmaal brieven naar huis. Om half twee aten we , ik schreef verder tot half zes en we aten voor de derde keer. Frans en Jan waren elk een kwartier alleen gaan bidden in de kapel. Na ons laatste maal baden we het rozenhoedje en gebeden voor de overleden gelovigen, en gingen daarna nog een half uurtje naar buiten. alles was wit bevroren en het was vreselijk koud. Wat was het stil, geen geluid, alleen het kraken van de bevroren takken in de straffe noordenwind. We stonden daar als eenlingen op deze wereld, volslagen eenzaamheid, we zeiden geen woord. Ik ging naar de kapel om een kwartiertje alleen te bidden. Nadat ik daarna weer even buiten was geweest, gingen we zwijgend naar de kapel waar we het avondgebed baden. In de hut teruggekomen, spraken we pas weer, en vonden gespreksstof tot negen uur, toen gingen we slapen.*

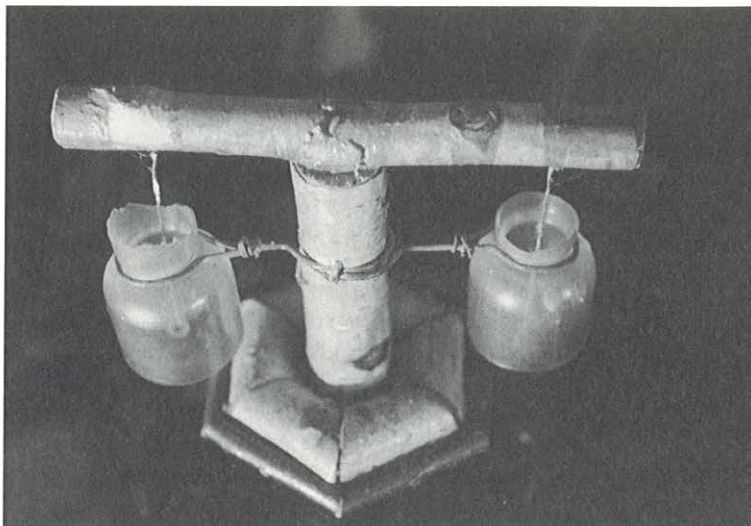
Minstens eenmaal per maand, maar meestal vaker, bracht de kapelaan de onderduikers de communie. Er werd dan geen complete mis opgedragen maar een soort lof, compleet met gregoriaanse gezangen. Van tevoren besteedden de jongens altijd zeer veel tijd aan het versieren van de kapel. Ze gebruikten dennentakken als palmen, varens als lopers en maakten op de vloer van de kapel zandfiguren uit houtskoolpoeder en mergelstof. Ook de

gang naar de kapel werd op die manier versierd en wellicht dachten de jongens hierbij aan de processies in hun dorp, waarbij de weg langs de gehele route altijd versierd werd met gekleurd zand.

Joop had zelf een wierookvat vervaardigd uit repen berkenhout en een oud aluminium bekertje. Het hengsel maakte hij, bij gebrek aan draad of touw, van gevlochten papier. Ook vervaardigde hij een misbel uit wat berkenhout en twee kapotte lampenglazen. Beide objecten hebben de tand des tijds weerstaan en nu een speciaal plekje gekregen in het huis van hun maker. De bel heeft overigens een prachtige, "hemelse" heldere klank.

figuur 27:

De zelfgemaakte misbel: berkenhout en twee kapotte glazen van olielampen.

De plechtigheid waarbij de communie werd uitgereikt, vond altijd tegen de avond plaats en werd meestal bijgewoond door de helpers, die allen via verschillende routes naar de groeve waren gekomen. Alvorens de dienst begon, konden de onderduikers eerst nog biechten bij de kapelaan, tenminste als ze wat te biechten hadden, want kluzenaars hebben over het algemeen immers vrij weinig kans om ernstig te zondigen. De biecht kwam er dan ook meestal op neer dat de kapelaan de jongens onder vier ogen wat moest inspraken. Na de communie gingen de onderduikers, hun helpers en de kapelaan nog even naar de hut voor een korte, *ietwat feestelijke*, bijeenkomst in de hut. De helpers en de kapelaan konden echter nooit lang blijven, aangezien ze voor de avondklok binnen moesten zijn. De jongens bleven dan weer alleen achter in hun duistere doolhof en gingen gauw de sporen van het bezoek uitwissen en de versieringen van de kapel laten verdwijnen.

De communie werd altijd uitgereikt tijdens een min of meer geïmproviseerde plechtigheid, maar op 4 november 1943 werd er een complete mis opgedragen in de kapel. Waarschijnlijk is dit de eerste en enige échte heilige mis die er in die honderd jaar, dat de kapel bestaat, heeft plaatsgevonden. Ze was georganiseerd als een deel van de feestelijkheden rond de negentiende verjaardag van Joop Geijssen. De mis zou worden gelezen door kapelaan Nauss uit Venlo, die zelf ook moest onderduiken. Op zijn valse Ausweis stond als beroep *Landarbeiter* en Joop herinnert zich nog lachend dat hij naar de fijne handjes van de frêle jonge priester keek en zei: "*dat gelooft nooit iemand!*". Bij het afscheid beloofde kapelaan Nauss aan de onderduikers dat het afscheid niet voorgoed was, maar dat ze hem zeker zouden weerzien. Joop was heel blij met het vooruitzicht om de sympa-

thieke priester vaker te zien en verheugde zich al op de volgende keer. Kapelaan Nauss werd echter door de Duitsers opgepakt en in een concentratiekamp vermoord. Misschien had de vervolgte kapelaan met die belofte van weerzien wel iets anders bedoeld, dan wat Joop op dat moment begreep....

De viering van Joops verjaardag en de mis op de dag erna waren hoogtepunten in het ondergrondse leven van de drie onderduikers. Hier volgt weer een nog niet eerder gepubliceerd dagboekfragment, dat de gebeurtenissen van die twee dagen in de woorden van de negentienjarige Joop Geijssen weergeeft. Het is een ontroerend verslag van een unieke mis in een van Limburgs onderaardse kapellen.

Woensdag 3 november 1943

IK WORDT NEGENTIEF JAAR

Tegen kwart voor twee vannacht ben ik een kwartiertje alleen gaan bidden in de kapel, ik had er behoefte aan. Ik wilde alleen zijn en heb enige duidelijkheid proberen te verkrijgen over mijn menszijn. (...)

Het was half drie toen ik in de hut kwam en hartelijk gefeliciteerd werd door mijn vrienden. We gingen alles in orde maken voor morgen, of beter gezegd; voor straks. Om half tien gingen we het rozenhoedje en avondgebed bidden in de kapel en we gingen deze keer niet meer naar buiten. We gingen slapen en leken tevreden en blij.

Vanavond om half zes stond ik op en ging de laatste hand leggen aan de versiering van de kapel. Ik maakte voor het altaar

een rozet van varens, mergelpoeder en houtskoolpoeder. Om zeven uur was ik terug in de hut waar ik voor koffie zorgde. Frans en Jan stonden ook op en we knapten ons op. We vulden de lampen en gingen het Mariabeeldje naar de kapel brengen. Toen we voorbij de lichtkoker voor de kapel kwamen hoorden we een vreselijk lawaai van vliegtuigen. Vlug gingen we naar de uitgang en voor het eerst sinds we hier zijn zagen we vliegtuigen bij avond, overal lichtte het fel op, er klonk een enorme knal...en we zagen twee vliegtuigen brandend naar beneden komen. Het zag er angstig en spannend uit.

Plotseling hoorden we een blokfluit... dat was Jacq...even luisteren...o, het was tweestemmig, dus Herman was er ook bij. Kwart over acht kwamen Jacq, Herman en Piet de berg in. Ik stond op hen te wachten bij het weggetje en werd daar door hun hartelijk gefeliciteerd. Allen waren bepakt en bezakt, nou, was dat even een verrassing, Herman en Piet had ik niet verwacht. We besloten om maar naar de hut te gaan want Kapelaan en Jef konden nog niet komen daar er luchtalarm was in het dorp. We lieten een lampje bij de ingang achter en in de hut gekomen kreeg ik een heel stel brieven, zeven stuks, nou, dat was de moeite waard. We praatten, redeneerden en bestudeerden de plattegrond van de berg van Jan. Om kwart voor negen ging Jan eens kijken bij de ingang van de berg en om negen uur was hij alweer terug met de boodschap dat Kapelaan in aantocht was. Allen gingen nu naar de ingang en ik ging de kaarsen aansteken in de kapel.

Kapelaan kwam pratend met Frans en Jan de kapel binnen, erg vreemd, doch spoedig vernam ik dat ONS HEER achteraan kwam. We begrepen er niet veel van. Toen kwam er een onbekende man met Jef de kapel binnen. De onbekende zette ONS

HEER op het altaar en daarna begon het lof. “Adoro Te”, “Salve Regina” en de preek van Kapelaan: “Tot nu toe is de heer alleen in de gedaante van Brood hier geweest, maar morgen zal de kapelaan die is meegekomen hier de heilige mis voor jullie opdragen.” We waren zwaar geschokt door deze woorden. Hier, in onze kapel de mis die we al vier maanden niet meer hadden kunnen bijwonen....en nu opeens zo onverwacht en plotseling....onbegrijpelijk. Na een mooie preek werd het Tantum Ergo gezongen, en Frans wierookte tijdens de oraties. De zegen met het Allerheiligste, en een Marialied volgden. WE baden het confiteor en ontvingen ONS HEER. Het was Prachtig geweest en we waren allen onder de indruk gekomen. Na de dankzegging en de aflaatgebeden gingen we naar de hut en daar begon het feest, mijn feest.

Ik liep voorop naar de hut, de deur werd geopend, en ik werd begroet met een luid “Hij leve lang!”. Het was of de echo’s van het hiep, hiep, hoera door de gangen bulderden. Ik kreeg natuurlijk van allen een allerstevigste handdruk. Het was druk in onze hut: onze kapelaan, kapelaan Nauss, Jacq , Herman, Jef, Piet, Gir, en wij met ons drieën, dat waren er tien. Eerst werd er gepraat over de vliegtuigen die waren neergestort, ze moesten toch nog wel een heel eind zijn afgedreven voor ze op de grond waren gekomen. Onze bezoeker vertelde ook het een en ander. Hij was een ondergedoken kapelaan uit Venlo, en moest eigenlijk in kamp Vught zitten. Hij ging gekleed als burger, en had verschillende interessante verhalen te vertellen waar we aandachtig naar luisterden. Jan werd belast met het schenken van het bier dat de gasten hadden meegebracht. Jacq en Herman

figuur 28: Het altaar versierd met dennengroen.

brachten tweestemmige liedjes op hun blokfluiten. “Knaapje zag een roosje staan”....het klonk allemaal prachtig en er volgde een daverend applaus. Een slokje bier, en toen stond Piet op en zong zijn “Hymne op drie November ‘43”. Piet z’n liedje was geweldig, en meteen volgde Herman hem met “De verjaordag vaan Jo”. De liedjes waren natuurlijk meezingers met een refrein en na elk rijmdicht volgde een geweldig applaus. Er werd weer even gedronken en toen ging het weer verder. Ook werd er een vlaaitje geconsumeerd. Het was echt een feest.

Te spoedig was het half elf en moesten we gaan afspreken over de Heilige Mis morgen. Wat was het druk in de hut, de tafel vol met pakjes en zoveel personen. Daarop gingen we snel naar buiten waar we een kruisje ontvingen van Kapelaan, een handdruk van allemaal en vele malen dank voor zo’n denderende avond. Daarna verdwenen ze allen in verschillende richtingen in de donkere nacht.(...)

Toen alles wat bekoeld was, gingen we naar de kapel om deze aan te kleden en te versieren en bruikbaar te maken voor de Heilige Mis die morgen zou worden opgedragen door de ondergedoken kapelaan Nauss. Om half vijf werd er gegeten en erna verder gewerkt in de kapel en in de hut tot bij achten. Toen legde ik in de kapel de misgewaden klaar, Frans zorgde voor ander dingen en Jan ging alvast naar buiten, bij de ingang wachten. Even later stonden we alledrie bij de ingang te wachten op Kapelaan, ingenieur Horsmans en Jef. Bijna tegelijkertijd zagen we ze alledrie het weggetje op komen. Ik ging kaarsen aansteken in de kapel. Daarna kwamen de anderen ook en Kapelaan bracht de kelk in gereedheid en kleepte zich in de misgewaden die op de credenstafel lagen.

DE HEILIGE MIS IN DE DÖLKESBERG ANNO DOMINI 1943

De priester en Frans komen naar het altaar. De priester treedt voor het altaar, keert zich naar ons toe en zegt: "Vandaag zal in deze kapel waarschijnlijk voor het eerst de heilige mis worden opgedragen, en daarom wil ik niet de gelegenheid voorbij laten gaan zonder een woordje te zeggen. Toen ik enige tijd geleden bij Vader Bisschop ging vragen of ik het heilig misoffer mocht opdragen in bossen en andere plaatsen zei hij: 'Alles kan in deze tijd, want het is een catacombentijd.' Welnu, beste vrienden, hier is het een echte catacombe. Vroeger in de catacomben te Rome werden de Heilige Missen opgedragen op de graven van de martelaren en dat is hier evenzo want in de altaarsteen zitten de relikwieën van martelaren, dus ook dit altaar is nu als het ware het graf van een martelaar. In de catacombe offerde Christus zich door de handen van de priester aan de Hemelse Vader en dat is hier evenzo. Ik heb gedacht om deze Heilige mis met jullie op te dragen voor allen die in deze oorlog gefusilleerd werden, want zij allen deden goed voor ons vaderland en dus voor ons. Laten we ook aan het tweede gebod van de naastenliefde denken dat, zoals Christus zegt, gelijk is aan het eerste, laten we onze evennaasten beminnen, maar ook onze vijanden. Het past een Christen niet om jegens zijn medemens haatgevoelens te koesteren in zijn hart. Welnu, vrienden, laten we al onze zorgen, moeilijkheden en eenzaamheid neerleggen op de pateen (bij miskelk behorend schoteltje waar hostie op wordt gelegd, F.L.) en het met de priester en Christus meeoferen aan de Hemelse Vader."

Dit is in kort bestek de inhoud van de preek die kapelaan Nauss hield voor de Heilige Mis en die we niet meer zullen vergeten. De

voetgebeden en andere gebeden werden door ons allemaal beantwoordt. Ook het Kyrië, het Gloria en het Credo baden we allen met de priester mee. Het was natuurlijk indrukwekkend en ik denk dat we nog nooit zo met de mis hebben meegeleefd als vandaag. Voor het eerst daalde, tijdens de consecratie, Christus neer op dit altaar in deze grot. Voor het eerst sinds vier maanden konden we weer het hoofd buigen en zeggen: *mijn Heer en mijn God*. Samen met de priester gingen we verder met het Heilig Offer en na het Agnus Dei gebeden te hebben, begonnen de laatste voorbereidingen voor de Heilige Communie.

Domine non sum dignus.....

Corpus Domini nostri Jesu Christi..... custodiat animam tuam in vitam aeternam....

Christus was bij ons, en we vroegen hem nieuwe kracht en hulp voor de komende dagen, weken en misschien wel maanden. We smeekten voor een rechtvaardige vrede in de wereld. Na een korte dankzegging gingen we met de priester verder met de mis en ontvingen ten slotte de Zegen.

Na de mis baden we het gewone: Wees gegroet, Koningin, Moeder van Barmhartigheid en Vrede. De priester verliet het altaar en bad de dankzegging op de treden na zich ontdaan te hebben van de misgewaden. Ook wij baden onze dankzegging, en we zwegen nog lange tijd....

Ten slotte ruimden we alles op, pakte de misgewaden weer in het koffer en zorgden dat er geen sporen achterbleven op het altaar en in de kapel. Na de dankzegging feliciteerden we elkaar

natuurlijk en toen kapelaan Nauss aanstalten maakte om te vertrekken en zich vermomde door een bril met vensterglas op te zetten, nodigden we hem uit om nog even mee te gaan naar de hut. Deze uitnodiging nam hij gaarne aan en tot onze grote vreugde zaten we even later samen in de hut. Het was twintig voor tien in de ochtend en we aten nog een stukje vlaai en dronken een glas wijn. We hadden gisteren de vlaai en de wijn gespaard voor deze gelegenheid. We hebben even gezellig gepraat tot half elf. Om de beurt vertelden we over het leven als onderduiker hier in de berg. Om half elf liepen we via het Plan Leerschool naar de ingang en lieten onderweg nog onze tekeningen zien, waarvoor de kapelaan zich bijzonder interesseerde. Bij de ingang namen we hartelijk afscheid en bedankten hem voor de mooie Heilige Mis. Hij wilde niet voorgoed afscheid nemen, maar hoopte ons een volgende keer weer te zien. Dat was een verrassing voor ons, we zouden hem dus misschien vaker zien....

Terwijl zij de berg verlieten, gingen wij terug naar onze hut, na ze nog te hebben nagekeken tot aan de bocht van de weg. We aten nog enkele stukjes vlaai, en terwijl Jan al ging slapen, gingen Frans en ik het miskoffer van de kapelaan bij de uitgang zetten, waar Jef het even later kwam ophalen. Om half een gingen Frans en ik, terwijl we het rozenhoedje baden, naar de kapel om het avondgebed te bidden. Terug in de hut gingen we lekker slapen.....

BESLUIT

Ere wie eer toekomt, en daarom laat ik het slotwoord graag over aan de persoon die zo'n prominente rol speelde in deze aflevering van *Kapellen in de Ondergrondse Kalksteengroeven van Zuid-Limburg*. In mei 1944 werden Frans Heijnen, Jan Kleijnen en Joop Geijsen min of meer verdreven uit het dorp Mergel door het verzet en er stond vanaf dat moment een vent met een wapen aan de ingang als de engel met het vlammende zwaard. Vijfenvestig jaar later schreef Joop Geijsen in een weemoedige toonzetting over het vertrek uit de groeve. Zijn verzuchting zal alle bergliefhebbers aanspreken en kan desgewenst ook als een filosofische metafoor worden gelezen:

Vaak heb ik gedacht, hadden ze ons maar in onze grot gelaten. We hadden geleerd te leven onder de primitieve omstandigheden, en we voelden ons er veilig. De stilte, de duisternis en de rust waren ons dierbaar geworden, hoe onbegrijpelijk misschien ook voor een buitenstaander....

MET DANK AAN

Joop Geijsen en Pater Kleijkers en Pater Hustin van de orde der montfortanen. De foto's bij dit artikel zijn van Joop Geijsen en de auteur.

LITERATUUR

GEIJSEN, J.

1989: *"Ons verblijf in het dorp Mergel"*. Meerssen.

GEIJSEN, J.

ongepubliceerde dagboeken 1943 - 1944.

LAUMEN, JAN

2001: *"De Leraarsgroeve in verval geraakt"*. 't Ondergrondse. no 5. jaargang 4.

MANS, H.J. & A.P.N. CAMMAERT

1994: *"Limburgse monumenten vertellen"*. 1940-1945. *Historische reeks. Maastricht.*

KARDINAAL DE JONG

1949: *"Handboek der Kerkgeschiedenis IV"*. Utrecht-Nijmegen.

STEVENHAGEN, E.E.F.

1994: *"Over de Dölkesberg en de Roothergroeve"*. SOK-Mededelingen no 22, juli.

Colofon

SAMENSTELLING EN REDACTIE

Ton Breuls
Joep Orbons

VORMGEVING EN COMPUTEROPMAAK

Graatsma in vorm, Maastricht, www.graatsma.nl

DRUK

Valkdruk, Valkenburg

Redactieadres:

Bovenstraat 28
3770 Kanne/Riemst
België
Tel./Fax: (0032) - (0)12 45 40 59
E-mail: tbreuls@skynet.be

For summaries in English, please contact the editor at:

Editor SOK Mededelingen
Bovenstraat 28
3770 Kanne/Riemst
Belgium
Tel./Fax: (0032) - (0)12 45 40 59
E-mail: tbreuls@skynet.be
De Studiegroep Onderaardse Kalksteengroeven is
geassocieerd met Subterranea Britannica (UK).

Er wordt naar gestreefd SOK Mededelingen minimaal 2x per
jaar uit te geven.

Prijs van deze uitgave:

VOOR ABONNEES:

€ 6,50 inclusief verzendkosten
door overmaking via bijgevoegde acceptgiro of door
overmaking op rekeningnummer 000 - 150 7143 - 54 t.n.v.
Natuurhistorisch Genootschap in Limburg,
Godsweerderstraat 2, NL 6041 GH Roermond

LOSSE VERKOOP

€ 7 tegen contante betaling op het
redactieadres.
€ 8,50 inclusief verzendkosten uitsluitend schriftelijk te
bestellen bij:
Publicatiebureau Natuurhistorisch Genootschap
Groenstraat 106, 6074 EL Melick
door overmaking van de kosten op de postrekening
Nederland 429 85 1
België 000 - 1616562 - 57
onder vermelding van het gewenste.

Copyright auteursrechten voorbehouden, overname slechts
toegestaan na voorafgaande schriftelijke toestemming van de
redactie.

ISSN 1382-2608

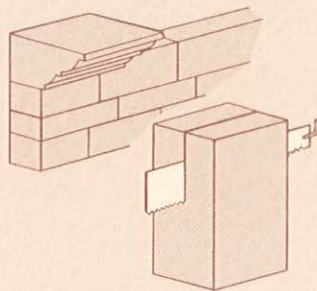
Provincie

Limburg

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door:

Mergelbouwsteen
P. Kleijnen

Bergstraat 31
6301 AB Sibbe
Valkenburg a.d. Geul
Telefoon 043-6014460